

UCHWAŁA NR X/66/2019

RADY GMINY BOROWIE

z dnia 14 listopada 2019 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Borowie na lata 2019-2022

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 506, z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2018 r., poz. 2067, z późn. zm.), Rada Gminy uchwala, co następuje:

- § 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Borowie na lata 2019- 2022, stanowiący załącznik do uchwały.
- § 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Borowie.
- § 3. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.
- § 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący Rady Gminy

PRZEWODNICZĄCA
RADY GMINY
Alcja Szantawska
Alcja Szantawska

UZASADNIENIE

Zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2019 r., poz. 506) Gminy w zakresie zadań własnych realizują sprawy dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 7 ust. 1 pkt. 9). Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami nakłada na gminę art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2018 r., poz. 2067). Ustawa reguluje zasady ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, definiuje pojęcie zabytku, określa formy ochrony, kompetencje organów ochrony zabytków (w tym administracji rządowej i samorządowej), formy finansowania opieki nad zabytkami i ich ewidencjonowania i inne.

Celem opracowania Programu opieki nad zabytkami Gminy Borowie zgodnie z zapisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania gminy; uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej; zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania; wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego; podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami; określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków; podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Borowie na lata 2019-2022 uzyskał w dniu 12 czerwca 2019 roku wymaganą prawem opinię Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie, Delegatura w Siedlcach i podlega przyjęciu przez Radę Gminy w Borowiu.

Uchwalenie programu wypełnia wymóg ustawowy, jednocześnie pozwala zebrać w jednym dokumencie informacje dotyczące aktualnego stanu ochrony zabytków jak i zamierzeń Gminy w tym zakresie w najbliższych latach. Umożliwi to też monitorowanie podejmowanych działań i ocenę postępów w zakresie szeroko pojętej opieki nad zabytkami. Określenie w programie działań zmierzających do zachowania i poprawy stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Borowie przyczyni się do podniesienia świadomości tożsamości kulturowej, jakości życia i atrakcyjności turystycznej gminy oraz jego promocji w regionie.

Podjęcie uchwały nie wywołuje bezpośrednio skutków finansowych dla budżetu gminy, w związku z czym nie określa się źródeł finansowania. Konkretnie działania w kolejnych latach będą się odbywały w oparciu o corocznie uchwalany budżet gminy, gdzie zostaną zaplanowane środki finansowe na ten cel.

PRZEWODNICZĄCA
RADY GMINY
szanuj
Alicja Szanińska

WÓJT GMINY BOROWIE

Gminny Program Opieki nad Zabytkami

Gminy Borowie

na lata 2019-2022

Spis treści

1. Wstęp	4
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	5
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	6
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	15
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	15
4.1.1. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury i jej Uzupełnienie na lata 2004 - 2020	15
4.1.2. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami	19
4.2.3. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego do 2020	21
4.1.4. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do 2030	21
4.2. Strategiczne cele polityki województwa i powiatu w zakresie opieki nad zabytkami	22
4.2.1. Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2030	22
4.2.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego 2018	25
4.2.3. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2018 – 2021	28
4.2.4. Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2014 - 2020	31
4.2.5. Strategia Rozwoju Powiatu Garwolińskiego na lata 2015 – 2030	32
4.2.6. Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Garwolińskiego na lata 2016 - 2019 z uwzględnieniem perspektyw na lata 2020 - 2023	34
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	37
5.1. Strategiczne cele polityki gminy w zakresie opieki nad zabytkami	37
5.1.1. Strategia Rozwoju Gminy Borowie na lata 2010 - 2020	37
5.1.2. Program Rewitalizacji dla Gminy Borowie na lata 2016 - 2023	39
5.1.3. Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych na terenie Gminy Borowie na lata 2016 - 2025	40
5.1.4. Program Ochrony Środowiska dla Gminy Borowie na lata 2018 - 2021 z uwzględnieniem perspektywy do roku 2025	42
5.1.5. Miejscowy Plan zagospodarowania przestrzennego części wsi Borowie	43
5.1.6. Miejscowy Plan zagospodarowania przestrzennego części wsi Chromin, Laliny, Nowa Brzuza, Borowie	43

5.1.7. Plan Odnowy Miejscowości Borowie	44
5.1.8-11. Plany Odnowy Miejscowości: Dudka, Głusków, Iwowe, Laliny	45
5.1.12. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Borowie	49
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Borowie	50
5.2.1. Archeologia	50
5.2.2. Osadnictwo i zabytkowe szlaki komunikacyjne	51
5.2.3. Zabytki sakralne	52
5.2.4. Dwory	53
5.2.5. Parki	54
5.2.6. Budownictwo	55
5.2.7. Zabytki techniki	57
5.2.8. Cmentarze	58
5.2.9. Miejsca pamięci	59
5.2.10. Kapliczki, figury i krzyże przydrożne	59
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	60
5.3.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	60
5.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	61
5.3.3. Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków	62
5.3.4. Obiekty uznane za pomniki historii i parki kulturowe	62
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	62
5.5. Obiekty wpisane do rejestru pomników przyrody	63
5.6. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	63
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	64
7. Założenia programowe	68
7.1. Priorytety w zakresie opieki nad zabytkami Gminy Borowie	68
7.2. Kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami	68
8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	72
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	74
10. Źródła finansowania realizacji Programu	75
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	78
Spis tabel	80
Załączniki	

1. Wstęp

Gmina Borowie jest gminą rolniczą, liczącą około 5 300 mieszkańców. Położona jest w północno-wschodniej części powiatu garwolińskiego, leżącego we wschodniej części województwa mazowieckiego. Powierzchnia gminy zajmuje 80 km². Gmina Borowie graniczy z innymi gminami powiatu garwolińskiego: od południa z gminą Miastków Kościelny i Górzno, od południowego zachodu z gminą Garwolin, od północnego zachodu z gminą Parysów. Gmina graniczy też z gminami położonymi w innych powiatach, od północy z gminą Latowicz w powiecie mińskim, od północnego wschodu z gminą Wodynie w powiecie siedleckim, od wschodu z gminą Stoczek Łukowski w powiecie łukowskim, województwie lubelskim.

Atutem gminy jest stosunkowo bliskie położenie od Warszawy, stolicy kraju i województwa mazowieckiego oraz położenie przy ważnej drodze rangi krajowej nr 76 Wilga – Garwolin - Stoczek Łukowski – Łuków. Ważną rolę odgrywa też linia kolejowa Skierniewice – Pilawa - Łuków. Dzięki dobrze rozwiniętej sieci dróg oraz linii kolejowej, gmina ma bardzo dobre połączenie z większymi ośrodkami miejskimi. Ośrodek powiatowy – Garwolin znajduje się w odległości 12 km od Borowia. Do innych miast znajdujących się w pobliżu należy Żelechów oddalony o 19 km, Łaskarzew oddalony o 27 km i Stoczek Łukowski oddalony o 14 km.

W gminie Borowie kultywowane są tradycje ludowe, poprzez działające od wielu lat Zespoły Ludowe: Lalinianki z Lalin, Iwowianki z Iwowego, Chrominianki z Chromina oraz Borowianki ze Starej Brzuzy i Nowej Brzuzy. Działalność kulturalna prowadzona jest w ramach Gminnego Ośrodka Kultury w Borowiu, przy którym działają Zespoły Ludowe, a także Gminna Biblioteka Publiczna im. Waltera Nurzyńskiego, Gminna Orkiestra Dęta oraz Gmina Izba Tradycji z siedzibą w Lalinach.

Gmina Borowie może być atrakcyjnym obszarem dla lokalizacji baz turystycznych i agroturystycznych, nowych zakładów turystycznych, szczególnie wykorzystujących miejscową bazę surowcową rolniczej przestrzeni produkcyjnej i lasów. Również położenie gminy nad malowniczą rzeką Wilgą, stwarza atrakcyjne warunki do rekreacji i daje duże możliwości dalszego rozwoju zagospodarowania rekreacyjnego. Ważnym zadaniem dla

gminy winno być połączenie promocji środowiska przyrodniczego z promocją zasobów dziedzictwa kulturowego.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Borowie na lata 2019-2022 jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania w gminie, tj. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Borowie oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego części miejscowości gminy Borowie. Wyżej wymienione dokumenty, określają politykę administracyjną w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego, a także upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Stworzenie Programu opieki nad zabytkami jest nie tylko ważnym czynnikiem w upowszechnianiu i promowaniu wiedzy o dziedzictwie kulturowym, ale też pomaganiu właścicielom zabytków w należyтым utrzymaniu tych cennych obiektów. Program opieki nad zabytkami jest podstawą współpracy między samorządem gminy, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Taka współpraca, w oparciu o Program opieki nad zabytkami, powinna przynieść korzyści lokalnej społeczności, a przede wszystkim pozwoli zachować dziedzictwo kulturowe, pozostawione nam przez poprzednie pokolenia.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.

Zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2017 r., poz. 1875) Gminy w zakresie zadań własnych realizują sprawy dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 7 ust. 1 pkt. 9). Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami nakłada na gminę art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2018 r., poz. 2067).

Ustawa reguluje zasady ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, definiuje pojęcie zabytku, określa formy ochrony, kompetencje organów ochrony zabytków (w tym administracji rządowej i samorządowej), formy finansowania opieki nad zabytkami i ich ewidencjonowania i inne.

2.1. Cele opracowania Programu

Celem opracowania Programu opieki nad zabytkami Gminy Borowie zgodnie z zapisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania gminy,

- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.

Zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela (Konstytucja RP art. 5, art. 6 ust. 1 i art. 86).

Głównym aktem prawnym regulującym przedmiot, zakres i formy opieki nad zabytkami jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2018 r. poz. 2067).

Definicja zabytku (art.3)

Zabytkiem jest nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Ochrona zabytków (art. 4)

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;

- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkami (art. 5)

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Obiekty podlegające ochronie (art. 6.1 i 6.2)

1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2012 r. poz. 642 i 908 oraz z 2013 r. poz. 829),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodziela oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Formy i sposób ochrony zabytków (art. 7)

Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Rejestr zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa mazowieckiego prowadzi mazowiecki wojewódzki konserwator zabytków (art. 8).

Rejestr zabytków nieruchomych (art. 9)

1. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.
2. W trybie określonym w ust. 1, do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych.
3. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku.
4. Decyzja o wpisie zabytku nieruchomego do rejestru, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, stanowi podstawę wpisu w katastrze nieruchomości.
5. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków informację o wpisie zabytku nieruchomego do rejestru ogłasza się w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

Rejestr zabytków ruchomych (art. 10)

1. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku.
2. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11).

Rejestr zabytków archeologicznych

Zabytkiem archeologicznym, zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jest zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Zabytek archeologiczny wpisuje się do rejestru w takim samym trybie jak zabytek nieruchomy, omówiony wyżej.

Ochrona zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego (art. 18).

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 18.1).

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę (art. 19.1):

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę (art. 19.1a):

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1(art. 19.2)

W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków (art. 19.3).

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 20).

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy (art. 21).

Ustawa nakłada na Gminę szereg praw i obowiązków w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, są to m.in.:

- prawo utworzenia przez Radę Gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16)
- uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz strategii rozwoju gminy (art.18)
- obowiązek prowadzenia przez Wójta Gminy gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22 ust.4)
- sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego jednostka samorządu terytorialnego posiada tytuł prawny wykonywane w ramach zadań własnych (art. 71)
- prawo ubiegania się przez gminę dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane wykonywane przy zabytku będącego własnością tej jednostki (art. 73)

- prawo udzielania przez Radę Gminy, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (art. 81)
- sporządzanie przez Wójta Gminy i przyjmowanie przez Radę Gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami, z którego co dwa lata Wójt Gminy przedstawia sprawozdanie Radzie Gminy (art. 87).

Organy ochrony zabytków

W myśl art. 89 Ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami, organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Zgodnie z art. 90 Ustawy, Generalny Konserwator Zabytków jest sekretarzem lub podsekretarzem stanu w urzędzie obsługującym ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Do zadań wykonywanych przez Generalnego Konserwatora Zabytków należy, w szczególności:

- 1) opracowywanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
- 2) realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz z koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 3) podejmowanie działań związanych z wspieraniem rozwoju regionalnego i realizacją kontraktów wojewódzkich w sprawach opieki nad zabytkami;
- 4) prowadzenie krajowej ewidencji zabytków i krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem;
- 5) wydawanie decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych;
- 6) organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie przestrzegania oraz stosowania przepisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 7) sprawowanie nadzoru nad działalnością wojewódzkich konserwatorów zabytków;
- 8) promowanie badań naukowych w zakresie konserwacji zabytków;
- 9) organizowanie szkoleń dla służb konserwatorskich;
- 10) organizowanie konkursów promujących opiekę nad zabytkami, w tym przyznawanie wyróżnień, nagród pieniężnych lub rzeczowych;

- 11) opiniowanie wniosków o nadanie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”;
- 12) współpraca z organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków;
- 13) organizowanie szkoleń w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 14) podejmowanie działań dotyczących troski o zabytki związane z historią Polski, pozostające poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Zgodnie z art. 91.4., Ustawy, do zadań wykonywanych przez wojewódzkiego konserwatora zabytków należy w szczególności:

- 1) realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) sporządzanie, w ramach przyznanych środków budżetowych, planów finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 3) prowadzenie rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie;
- 4) wydawanie, zgodnie z właściwością, decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych;
- 5) sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych;
- 6) organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 7) opracowywanie wojewódzkich planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz koordynacja działań przy realizacji tych planów;
- 8) upowszechnianie wiedzy o zabytkach;
- 9) współpraca z innymi organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków.

Pozostałe akty prawne regulujące kwestie ochrony zabytków

Wśród pozostałych aktów prawnych regulujących kwestie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami wymienić należy:

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2017 r., poz. 1875).
2. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2017 r., poz. 1073).
3. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2017 r., poz. 1332)

4. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2017 r., poz. 519).
5. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2018 r., poz. 142).
6. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2018 r. poz. 121).
7. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2017 r., poz. 862).
8. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2019, poz. 37.)
9. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2017, poz. 972).
10. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2012., poz. 642),
11. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. – O zmianie niektórych ustaw w związku z wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. Ustawa Krajobrazowa (Dz. U. z 2015, poz. 774) Ustawa nakłada obowiązek sporządzenia przez samorząd wojewódzki audytu krajobrazowego, w którym mają być zdefiniowane obszary krajobrazów priorytetowych, gdzie sejmik województwa może mieć możliwość ustalania norm dotyczących wysokości, kształtu budynków i ewentualnego stosowania materiałów miejscowych lub tradycyjnej architektury. Daje możliwość samorządom ustalania zasad sytuowania reklam, ogrodzeń i obiektów małej architektury.
12. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 czerwca 2017 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r., poz. 1609). Określa tryb wydawania pozwoleń na prowadzenie: a) prac konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, b) prac konserwatorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów.
13. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. – w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r., poz. 2153),
14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 roku w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674),

15. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 roku w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r., poz. 110),
16. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 roku w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. Nr 89, poz. 510),
17. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. Nr 113, poz. 661),
18. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 roku w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. Nr 71, poz. 650).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

4.1.1. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury i jej Uzupełnienie na lata 2004 - 2020.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 została przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., jej przedłużenie czyli „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020” przyjęto w 2005 roku. Powyższe dokumenty należy rozpatrywać łącznie. Służą one wdrożeniu Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego.”

W pierwszej kolejności zostanie omówiony dokument zasadniczy, tj. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013, a następnie, jej przedłużenie czyli „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013, obejmuje wszystkie sfery i zagadnienia związane z funkcjonowaniem kultury. W ramach prac nad Dokumentem określono nową misję, którą w ramach przedstawionych założeń do strategii, wypełniać powinny instytucje zarządzające, pośredniczące, finansujące, współpracujące oraz wnioskodawcy. Misją tą jest: *Zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów.*

Omawiany dokument wśród najważniejszych celów strategicznych państwa w zakresie ochrony zabytków wymienia:

- przygotowanie skutecznego systemu prawno-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami,
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa,
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służby konserwatorskiej,
- ograniczenie uznaniowości konserwatorów poprzez nałożenie na nich odpowiedzialności za niezgodne z prawem postępowanie.

Założenia do Narodowej Strategii Rozwoju Kultury zostały określone następująco:

- Państwo powinno realizować zadania z zakresu kultury poprzez działania Ministra Kultury oraz działania jednostek samorządu terytorialnego.
- Wydatki publiczne na kulturę w Polsce powinny wzrosnąć.
- Minister Kultury realizuje zadania własne poprzez narodowe programy kultury, narodowe instytucje kultury, placówki badawczo-rozwojowe, wyspecjalizowane instytucje oraz zlecanie zadań instytucjom samorządowym i pozarządowym.
- Budżet Ministra Kultury powinien być adekwatny do nowych działań. Ze względu na ograniczenia budżetu państwa winno poszukiwać się pozabudżetowych środków finansujących kulturę. W tym celu proponuje się uzupełnienie istniejącego modelu finansowania kultury o rozwiązania stosowane w Europie, tworzące fundusze celowe dla realizacji polityk w poszczególnych obszarach kultury.
- Państwo, w tym Minister Kultury, powinno być partnerem dla jednostek samorządu terytorialnego i wspólnie z nimi kształtować kulturę w regionach.
- Samorządy terytorialne powinny zyskać większą motywację w kształtowaniu instytucjonalnego zaplecza dla rozwoju kultury, w tym do wypełniania założonych w lokalnych strategiach rozwoju celów w sferze kultury, a rola państwa powinna sprowadzać się do badań naukowych i monitorowania tej sfery oraz do skutecznego zapobiegania sytuacjom kryzysowym. Jednocześnie Minister Kultury powinien posiadać odpowiednie środki na sprawowanie mecenatu nad działalnością instytucji kultury oraz instrumenty o charakterze motywującym, za pomocą których możliwa będzie realizacja polityki kulturalnej państwa w regionach.
- Zwiększyć powinna się społeczna partycypacja w sferze odpowiedzialności za kulturę, m.in. poprzez uspołecznienie decyzji podejmowanych w sferze kultury w regionach.

Wzrosnąć powinna również rola organizacji pozarządowych, poprzez równouprawnienie w dostępie do środków publicznych na zadania w sferze kultury.

- Unowocześnienie procesu zarządzania sferą kultury i usług kulturalnych.
- Wszystkie zaplanowane działania zaprogramowane w strategii powinny być dostępne dla mniejszości narodowych oraz instytucji prowadzonych przez te społeczności w celu pielęgnowania różnorodności kulturowej i ich tradycji jako dorobku polskiej kultury.
- Rosnące znaczenie powiązania kultury z rozwojem gospodarczym i dochodami regionów jest podstawą dla podjęcia działań w kształtowaniu zintegrowanych produktów turystycznych, wykorzystujących (i działających na ich rzecz) elementy dziedzictwa kulturowego, aktywność instytucji kultury oraz skoncentrowane wokół tych instytucji przemysły kultury.

Strategicznymi obszarami w okresie programowania są:

- promocja czytelnictwa i wsparcie sektora książek i wydawnictw,
- ochrona dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie ochrona i rewaloryzacja zabytków,
- rozwój szkolnictwa artystycznego, w tym rozbudowa i modernizacja infrastruktury oraz unowocześnianie programów edukacji artystycznej i dostosowanie ich do rynku pracy,
- wzmocnienie efektywności działania i roli instytucji artystycznych w kreowaniu sfery kultury, w tym i promocji polskiej twórczości artystycznej,
- stworzenie systemu wspierania współczesnej twórczości artystycznej, stworzenie instytucji zajmujących się jej dokumentowaniem, gromadzeniem i udostępnianiem.
- Zwiększenie samodzielności instytucji kultury, także w znaczeniu ekonomicznym oraz wyposażenie ich w odpowiednie narzędzia finansowe, wpłynie pozytywnie na ich efektywność i konkurencyjność na rynku usług kulturalnych oraz na samodzielność programową.
- Rolą Ministra Kultury oraz jednostek samorządu terytorialnego jest motywowanie społeczności do partycypacji w funkcjonowaniu sfery kultury, w tym do dobrowolnego udziału w finansowaniu instytucji i wydarzeń kulturalnych oraz twórców za pomocą stworzonych narzędzi podatkowych. W tym celu Minister Kultury i samorządy powinny rozszerzyć obowiązki odpowiednich komórek swoich urzędów w zakresie promocji społecznej odpowiedzialności obywateli za kulturę

(wspólne kampanie promocyjne, powstawanie społecznych paneli eksperckich i ciał doradczych związanych z możliwością pozyskania dodatkowych funduszy na kulturę w regionach).

- W związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej w równym stopniu zadaniem Ministra Kultury, jednostek samorządu terytorialnego i instytucji kultury staje się pozyskanie środków na kulturę z funduszy strukturalnych oraz innych środków Unii Europejskiej. W tym celu Minister Kultury i jednostki samorządu i instytucji kultury powinny zapewnić odpowiednie środki na wkład własny do projektów realizowanych w sferze kultury.

Założenia do Narodowej Strategii Rozwoju Kultury zostały poddane publicznej dyskusji z udziałem przedstawicieli środowisk twórczych, jednostek samorządu terytorialnego i partnerów społecznych. Strategia została uzupełniona o wnioski z tej dyskusji i została przedstawiona do zatwierdzenia przez Radę Ministrów jako program działań na lata 2004–2013. Strategia zawiera działania instytucjonalne, organizacyjne, prawne, finansowe i kontrolne, wraz ze wskazaniem jednostek odpowiedzialnych za realizację tych zadań oraz potrzeb finansowych Ministra Kultury do realizacji strategii i źródła ewentualnego pochodzenia pozostałych środków.

Działania podejmowane w ramach Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 prowadzić powinny do następujących efektów:

- Zmniejszenie dysproporcji w dostępie do kultury w regionach.
- Zwiększenie udziału kultury w PKB
- Zwiększenie liczby MSP oraz liczby zatrudnionych w przemysłach kultury
- Radykalna poprawa podstawowej infrastruktury kultury i stanu zabytków
- Stworzenie markowych produktów turystyki kulturowej
- Wykształcenie więzi pomiędzy kulturą, edukacją i nauką w kształtowaniu kapitału społecznego.

Cele Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 obejmują:

Cel strategiczny – nadrzędny: zrównoważenie rozwoju kultury w regionach.

Cele częściowe – uzupełniające: wśród dwunastu celów wymieniono w punkcie czwartym: Zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków.

Cele częściowe realizowane będą w ramach pięciu obszarów priorytetowych, jednym z nich jest dziedzictwo kulturowe.

Cele operacyjne Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 określa 11 programów operacyjnych Ministra Kultury. Programy operacyjne stanowią uszczegółowienie i rozszerzenie Narodowych Programów Kultury. Wśród nich na pozycji dziewiątej wymieniono: Ochronę i Zachowanie Dziedzictwa Kulturowego. Program realizowany jest w ramach dwóch komplementarnych priorytetów: rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój i konserwacja kolekcji muzealnych. Podstawowym celem priorytetu pierwszego jest poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego, kompleksowa rewaloryzacja zabytków, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, wreszcie zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę. Priorytet drugi programu koncentruje się natomiast na zadaniach związanych z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych. Program jest zgodny z Narodowym Programem Kultury: Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz Rozwój instytucji artystycznych i stanowi ich uszczegółowienie w zakresie dofinansowania zadań ze środków Ministra Kultury.

Program opieki nad zabytkami Gminy Borowie na lata 2019 – 2022, jest zgodny z określonym na lata 2004 – 2020 programem, operacyjnym Ministra Kultury: Ochrona i Zachowanie Dziedzictwa Kulturowego, który realizowany jest w ramach priorytetu: Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego, kompleksowa rewaloryzacja zabytków, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki.

4.1.2. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2018 – 2021

Projekt uchwały Rady Ministrów w sprawie ustanowienia Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2018–2021, ma na celu realizację przepisu zawartego w art. 84 w związku z art. 86 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2017 r. poz. 2187 oraz z 2018 r. poz. 10).

Powyższe przepisy ustawowe nakładają na ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego obowiązek przygotowania, przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków, projektu krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na okres 4 lat. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest uchwalany przez Radę Ministrów, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Obowiązywanie dotychczasowego programu zakończyło się w dniu 31 grudnia 2017 r.

Zgodnie z art. 85 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określa się cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji.

Głównym celem projektu Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami 2018-2021 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami, który w okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe, podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: „Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego”, podzielony na kierunki działania:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym;
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym;

Cel szczegółowy 2: „Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami”, podzielony na kierunki działania:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego;

Cel szczegółowy 3: „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa”, podzielony na kierunki działania:

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości;
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Program opieki nad zabytkami Gminy Borowie na lata 2019 – 2022, jest zgodny z Krajowym programem ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2018–2021, z celem szczegółowym: „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa”, podzielonym na kierunki działania:

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości;

2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

4.1.3. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego do 2020.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego do 2020, została przyjęta przez Radę Ministrów dnia 26 marca 2013 r. Głównym celem Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego jest wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju. Głównemu celowi przyporządkowano cztery cele szczegółowe. Czwarty z tych celów, to jest „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”, dotyczy ochrony dziedzictwa kulturowego. Wśród kierunków działań wymienia się:

- tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym,
- ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu,
- digitalizację, cyfrową rekonstrukcję i udostępnianie dóbr kultury.

W Strategii podnosi się również kwestię aktywnego udziału społeczeństwa w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

Program opieki nad zabytkami Gminy Borowie na lata 2019 – 2022, jest zbieżny z zapisami Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego do 2020. Znajduje to odzwierciedlenie przede wszystkim w sformułowanym działaniu: ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.4. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do 2030 r.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do 2030 r., została przyjęta Uchwał Nr 125/2014 Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2014 r.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do 2030 r., będzie wdrażana poprzez realizację celów szczegółowych. W szczególności ważne są zadania wskazane w celu 4 i celu 6 *Koncepcji* - w odniesieniu do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2013- 2016.

Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski. Kierunki działania:

4.1. Integracja działań w zakresie funkcjonowania spójnej sieci ekologicznej kraju jako podstawa ochrony najcenniejszych zasobów przyrodniczych krajobrazowych.

4.3. Wprowadzenie gospodarowania krajobrazem zgodnie z zapisami europejskiej konwencji krajobrazowej.

Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

Zakres: Uwzględnienie zagadnienia ochrony krajobrazu przyrodniczego i kulturowego w procesach rozwoju regionów.

Program opieki nad zabytkami Gminy Borowie na lata 2019 – 2022, jest zgodny z Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do 2030 r. w zakresie: uwzględniania zagadnień ochrony krajobrazu przyrodniczego i kulturowego w procesach rozwoju regionów - realizowanym w Celu 6. Przywrócenie i utrwalanie ładu przestrzennego.

4.2. Strategiczne cele polityki województwa i powiatu w zakresie opieki nad zabytkami.

4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030.

Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku, Innowacyjne Mazowsze, została przyjęta Uchwałą nr 158/13 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 28 października 2013 r.

Strategia jest dokumentem, którego zapisy powinny mieć wpływ na kształt przyszłego rozwoju przez określenie długookresowych procesów rozwojowych w regionie. Przez strategię rozumie się wybór takiej drogi rozwoju i wynikających z niej działań, aby osiągnąć w maksymalnym stopniu realizację celu, uznanego w danej strategii za nadrzędny (główny). Strategia uwzględnia także hierarchizację poszczególnych działań i problemów według stopnia ich ważności, co ma znaczenie w przypadku ich kolizji. Określa też priorytety, co warunkuje skuteczność wykorzystania posiadanych środków i zasobów. Wskazanie najważniejszych problemów daje podstawę do wykorzystania ustaleń strategii jako narzędzia koordynacji działań samorządu województwa i ich integracji wokół realizacji najważniejszych dla regionu celów.

Istotą strategii jest wskazanie celów rozwojowych, których realizacja zapewni utrzymanie trwałego rozwoju. *Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku* dotyczy wszystkich uczestników życia społeczno-gospodarczego regionu. Wskazuje działania, które należy realizować, aby osiągnąć przyjęte cele rozwojowe. Cele rozwojowe podporządkowane są wizji województwa: *Mazowsze to region spójny terytorialnie, innowacyjny z wysokim wzrostem gospodarczym i bardzo dobrymi warunkami życia jego mieszkańców.*

Z uwagi na duże zróżnicowanie przestrzenne rozwoju województwa mazowieckiego, konieczne jest prowadzenie polityki zmniejszającej te dysproporcje. Nadrzędnym (głównym) celem *Strategii* jest: *Zmniejszenie dysproporcji rozwoju w województwie mazowieckim, wzrost znaczenia Obszaru Metropolitalnego Warszawy w Europie*. Osiągnięcie tego celu będzie możliwe poprzez przyspieszenie wzrostu gospodarczego, generowanego przez rozwój produkcji i przemysłu ukierunkowanego na eksport, szczególnie w branży średniozaawansowanych i zaawansowanych technologii.

Cel główny wynikający z wizji województwa jest możliwy do osiągnięcia poprzez realizację działań priorytetowego celu strategicznego, wzmacnianego działaniami podporządkowanymi celom strategicznym oraz ramowym celom strategicznym.

Wyodrębniono sześć obszarów tematycznych: gospodarka, ze szczególnym uwzględnieniem przemysłu i produkcji (priorytetowy cel strategiczny), przestrzeń i transport, społeczeństwo, środowisko i energetyka oraz kultura i dziedzictwo.

W dalszej części dokumentu omówiono diagnozę sytuacji społeczno-gospodarczej i potencjał województwa mazowieckiego, wyodrębniając kulturę i dziedzictwo. Zawarto informacje o różnych grupach zabytków a następnie dokonano analizy SWOT, w której wśród mocnych stron wymieniono:

- bogate zasoby dziedzictwa kulturowego, m.in. zamki, pałace, dwory, zabytki militarne i miejsca pamięci narodowej
- bogate i różnorodne tradycje kulturowe
- liczne podmioty prowadzące działalność kulturalną, w tym instytucje krajowe
- duży ruch turystyczny w skali kraju, w tym zwłaszcza w Warszawie
- liczne imprezy kulturalne
- wysoka w stosunku do krajowej aktywność społeczna w zakresie opieki i ochrony wartości kulturowych.

Wśród słabych stron wymieniono m. in.:

- niskie poczucie tożsamości regionalnej
- zły stan techniczny obiektów zabytkowych
- niewystarczający poziom informacji i promocji turystycznej regionu
- niski poziom cyfryzacji zabytków i utrudniony dostęp do materiałów i baz danych z tego zakresu
- niewystarczająca i nierównomiernie rozmieszczona baza turystyczna.

Wśród szans wymieniono, m.in.:

- wzrost znaczenia turystyki w gospodarce krajowej i tworzeniu PKB

- rozszerzenie edukacji społecznej związanej z ochroną i opieką nad zabytkami
- wprowadzanie i upowszechnianie nowych technologii informacyjnych w dziedzinie kultury i turystyki
- zwiększenie zainteresowania turystyką w regionie w wyniku organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych o charakterze międzynarodowym.

Wśród zagrożeń wymieniono, m. in.:

- niewystarczający poziom finansowania kultury
- brak skutecznych ram prawnych w zakresie rewitalizacji oraz ochrony i opieki nad zabytkami
- brak współpracy władz na różnych poziomach administracji w zakresie ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego
- słaba promocja kultury w kraju i zagranicą.

W dalszej części *Strategii* stwierdzono, że osiągnięcie celu ramowego, jakim jest: *Wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego oraz walorów środowiska przyrodniczego dla rozwoju gospodarczego regionu i poprawy jakości życia*, będzie wymagać realizacji działań w kierunku:

- Wykorzystania walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego do zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu;
- Kreowania miast jako centrów aktywności kulturalnej;
- Wspierania rozwoju przemysłu kreatywnego;
- Wykorzystania dziedzictwa kulturowego w działalności gospodarczej;
- Upowszechnianie kultury i twórczości.

W uszczegółowionych kierunkach działań, w ramach upowszechniania kultury i twórczości, podkreślono, że wskazana jest cyfryzacja zasobów dziedzictwa kulturowego w celu ich standaryzacji i zwiększenia dostępności.

Skuteczność wdrażania i realizacji celów określonych w *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku* będzie podlegała monitorowaniu i ewaluacji. Monitorowanie i ewaluacja wskaźników realizacji *Strategii* ma na celu weryfikację skuteczności działalności Samorządu Województwa Mazowieckiego. Za monitorowanie odpowiedzialne będzie Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie. Co najmniej raz w roku wydawany będzie raport z realizacji *Strategii*, zawierający ocenę działalności Samorządu Województwa Mazowieckiego w zakresie realizacji *Strategii*.

Program opieki nad zabytkami Gminy Borowie na lata 2019 – 2022, jest zbieżny z jednym z sześciu obszarów tematycznych, jakim jest: Kultura i dziedzictwo oraz celem

ramowym: Wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego oraz walorów środowiska przyrodniczego dla rozwoju gospodarczego regionu i poprawy jakości życia, który będzie wymagać realizacji działań w kierunku:

- Wykorzystania walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego do zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu;
- Wykorzystania dziedzictwa kulturowego w działalności gospodarczej;
- Upowszechnianie kultury i twórczości.

4.2.2 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego 2018.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego został przyjęty Uchwałą nr 22/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 19 grudnia 2018 r.

W pierwszej części dokumentu zostały omówione uwarunkowania odnośnie występowania dóbr kultury. Stwierdzono, że na obszarze województwa mazowieckiego zlokalizowane są obiekty i obszary o szczególnym znaczeniu dla kultury polskiej jak i światowej. Zasoby dziedzictwa kulturowego województwa mazowieckiego obejmują zabytki objęte formami ochrony prawnej oraz elementy dziedzictwa ujęte w gminnych ewidencjach zabytków. Formami ochrony objęte są:

- zabytki wpisane do rejestru zabytków, w tym:
 - nieruchome (7.358 zabytków), w tym: mieszkalne, sakralne, zieleń, obronne, transportowe/zespoły, zamki, zabytkowe cmentarze, układy przestrzenne, rezydencjonalne, parki, zabytki mające znaczenie symboliczne.
 - ruchome, obejmujące zabytki sztuki i rzemiosła artystycznego (20 727 obiektów),
 - archeologiczne (407 zabytków), spośród nich najliczniejszą grupę stanowią zabytki o funkcji osadniczej (osady) oraz funkcji obronnej (grodziska),
- zabytki uznane za pomnik historii,
- zabytki ujęte w gminnych ewidencjach zabytków (ponad 28 tys. zabytków).

Ponadto do form ochrony zabytków, zgodnie z Ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, należą: wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego. Na terenie województwa mazowieckiego

występują obiekty i obszary uznane za dobra kultury współczesnej, których wskazanie ma na celu ich ochronę oraz zachowanie dla przyszłych pokoleń.

W zakresie zachowania ciągłości dziedzictwa kulturowego i ochrony krajobrazów kulturowych w Planie wskazuje się: obszary i obiekty o istotnym znaczeniu dla województwa mazowieckiego z zakresu ochrony krajobrazu kulturowego, dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- obszary i obiekty objęte ochroną prawną,
- postulowane parki kulturowe: – Twierdzy Modlin; obszaru wokół Zamku w Liwie; obszaru Czersk – Góra Kalwaria; obszaru Iłża – Sienno; „Ziemia Chełmońskiego w Adamowiznie” (gm. Grodzisk Mazowiecki); „Góry Szwedzkie” (gm. Grodzisk Mazowiecki); „Układu ruralistycznego Izdebnia Kościelnego”(gm. Grodzisk); Uzdrowski Otwock; Reduta 1939 (okolice Mławy); Folkloru Kołbielskiego; Historyczne Centrum Warszawy¹⁰⁷; Nowa i Stara Praga w Warszawie; Żoliborz Historyczny w Warszawie; obszarów miast ogrodów: Podkowy Leśnej, Konstancina-Jeziorny, Żąbek.
- pasma przyrodniczo-kulturowe: – pasma rzeczne: Wisły, Pilicy, Bugu, Narwi, Liwca, Omulwi, Wkry, Skrwy, Wilgi, Jeziorki; - pasma kolei Warszawsko-Wiedeńskiej i WKD. - obszary kolonizacji olenderskiej (w tym Urzecze) i osadnictwa puszczańskiego;
- regiony etnograficzne oraz krainy historyczne: – Ziemia Dobrzyńska i Kujawy, związane z osadnictwem nadwiślańskim od Włocławka do Płocka; obszary tradycji przemysłowych Staropolskiego Okręgu Przemysłowego i Centralnego Okręgu Przemysłowego.
- ośrodki tożsamości kulturowej regionu: Brochów, Brok, Chlewiska, Ciechanów, Czarnolas, Czersk, Czerwińsk nad Wisłą, Góra Kalwaria, Iłża, Kadzidło, Korczew, Kozienice, Liw, Łyse, Maciejowice, Modlin, Myszyniec, Niepokalanów, Opinogóra, Orońsko, Ostrołęka, Otwock, Płock, Przysucha, Pułtusk, Radom, Sanniki, Siedlce, Sierpc, Solec nad Wisłą, Sucha, Sycyna, Szydłowiec, Ślężany, Warszawa, Wyszaków, Węgrów, Wyszogród, Zwolen, Żelazowa Wola, Żyrardów;
- dobra kultury współczesnej.

Plan określa następujące działania:

- realizację zadań wskazanych w wojewódzkim programie opieki nad zabytkami;
- zachowanie i kreowanie ładu przestrzennego, zachowanie walorów krajobrazu kulturowego oraz kształtowanie pasm przyrodniczo-kulturowych o znaczeniu regionalnym poprzez: przeciwdziałanie negatywnym efektom urbanizacji i rurbanizacji;
- wzmacnianie przestrzennych walorów obiektów oraz układów przestrzennych (w tym obiektów i obszarów poprzemysłowych) poprzez rewitalizację, restaurację oraz rekultywację;
- ochronę, rewitalizację i rewaloryzację obiektów i obszarów historycznych (zwłaszcza architektury drewnianej i poprzemysłowej, dworskiej, obronnej, dorobku nauki i techniki) w tym zabytków mających znaczenie symboliczne;
- odbudowę i rekonstrukcję dóbr należących do światowego i krajowego dziedzictwa po zniszczeniu w wyniku konfliktów zbrojnych lub katastrof spowodowanych zagrożeniami naturalnymi;
- wykorzystanie sieci miast historycznych oraz atrakcji krajobrazowo-architektonicznych, m.in. dla wyznaczania szlaków turystyki kulturowej;
- tworzenie szlaków kulturowych (w tym szlaku kulturowego Cudu nad Wisłą– roku 1920, Józefa Wilkononia i szlaku bohaterów Powstania Warszawskiego);
- budowę i rozbudowę muzeów (w tym Stacji Muzeum, Muzeum Centralnego Okręgu– Przemysłowego na terenie dawnej Fabryki Broni, Muzeum w Ossowie– 1920 roku);
- ochronę dziedzictwa kultury ludowej o dużym znaczeniu dla kształtowania tożsamości regionalnej i lokalnej – krajobrazu kulturowego i tradycji ludowych na obszarach kolonizacji olenderskiej (w tym Urzecza) oraz osadnictwa puszczańskiego.

Problematyka związana z ochroną dziedzictwa kulturowego zawarta w Programie opieki nad zabytkami Gminy Borowie na lata 2019 – 2022, jest zbieżna z wieloma ustaleniami Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego, m. in. z przedstawionymi niżej:

- zachowanie i kreowanie ładu przestrzennego, zachowanie walorów krajobrazu kulturowego oraz kształtowanie pasm przyrodniczo-kulturowych o znaczeniu regionalnym poprzez: przeciwdziałanie negatywnym efektom urbanizacji i rurbanizacji;

- ochronę, rewitalizację i rewaloryzację obiektów i obszarów historycznych (zwłaszcza architektury drewnianej i przemysłowej, dworskiej, obronnej, dorobku nauki i techniki) w tym zabytków mających znaczenie symboliczne;
- ochronę dziedzictwa kultury ludowej o dużym znaczeniu dla kształtowania tożsamości regionalnej i lokalnej – krajobrazu kulturowego i tradycji ludowych.

4.2.3. Wojewódzki program opieki nad zabytkami na lata 2018-2021.

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2018-2021 został przyjęty Uchwałą NR 174/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego dnia 13 listopada 2018 r.

Po dokonaniu analizy SWOT sformułowano wniosek generalny, który brzmi: W ciągu najbliższych 4 lat należy wykorzystać obecną dobrą koniunkturę dla dziedzictwa, związaną z pojawieniem się nowych instrumentów prawnych (ustawy „krajobrazowej”, ustawy o rewitalizacji), nowych rozwiązań instytucjonalno-finansowych oraz z rozwojem technologii cyfrowej, dla zdecydowanego wzmocnienia opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim. Należy skoncentrować się na obszarach priorytetowych a nie rozpraszać ograniczonych środków. Należy docenić rolę powszechnej edukacji i aktywności obywatelskiej. Priorytetem powinny być najmniej trwałe elementy dziedzictwa, których ocalenie jest zadaniem najpilniejszym, gdyż są one narażone na szczególne rodzaje zagrożeń (architektura drewniana, krajobraz kulturowy) lub są szczególnie ulotne i nietrwałe (dziedzictwo niematerialne). Jednym z kluczowych zadań musi być tworzenie cyfrowych dokumentacji obiektów zabytkowych.

Poszczególne części diagnozy były podsumowane konkluzjami dotyczącymi danych fragmentów. Wiele z tych konkluzji nie znalazło się następnie w analizie SWOT, ponieważ analiza siłą rzeczy odnosi się do sytuacji opieki nad zabytkami ujętej całościowo, tymczasem konkluzje szczegółowe z diagnozy podsumowują często zjawiska wycinkowe, lecz istotne. Toteż zespół ekspercki zdecydował się uzupełnić analizę SWOT wyborem istotnych konkluzji strategicznych. Oto konkluzje z diagnozy:

- Odrębność tradycji i dziedzictwa trzech części województwa widać do dziś w wielu analizach. Należy się spodziewać, że tym bardziej odrębność ta może być widoczna w kontekście ochrony dziedzictwa.
- Wydatki gmin województwa mazowieckiego na ochronę zabytków i opiekę nad nimi są zastanawiająco niskie i wynoszą tylko minimalnie ponad 6 zł rocznie na mieszkańca. Przy

takim poziomie inwestowania w stan dziedzictwa nie można się spodziewać choćby nie pogarszania się stanu zabytków, nie mówiąc już o poprawie ich stanu.

- Należy uznać za nierealistyczne oczekiwanie gmin na wsparcie rządowe dla poprawy stanu zabytków. Właściciele powinni wiedzieć, że to na nich spocznie główny ciężar utrzymania zabytku.
- Obecny pojedynczy wpis na Krajową Listę Dziedzictwa Niematerialnego dalece nie odzwierciedla bogactwa dziedzictwa niematerialnego województwa mazowieckiego.
- Konieczne jest sformułowanie jednolitej metodologii do określenia stanu zabytków.
- Właściciele prywatni zabytków są najliczniejszą grupą, jednak dziedzictwo znajdujące się w ich rękach wymaga największych działań zaradczych.
- Zainteresowanie powiatów dla tworzenia POnZ jest bardzo małe.
- Mazowieckie to województwo silnie rozwarstwione, a jego JST pod względem dochodów mają krańcowo zróżnicowany potencjał rozwojowy.
- Tylko co piąta gmina mazowiecka wydała w 2016 r. jakiekolwiek środki na zabytki!
- W nowym Programie powinna być wprowadzona struktura zadaniowa, co powinno sprzyjać zarówno realizacji Programu, jak i jego monitoringowi i ocenie jego wykonania.
- Nowe zagrożenia dla dziedzictwa wymagają nowych odpowiedzi. Planowane działania powinny uwzględniać nie tylko wyzwania największe ilościowo, ale też nie ignorować sygnałów o nowych ryzykach, nawet jeśli dotyczą węższej skali.
- W ramach części planistycznej konieczne jest określenie dokładnych narzędzi jakimi może posłużyć się samorząd województwa w realizacji zamierzeń programu.
- Potrzebne jest też stworzenie zunifikowanych standardów określania stanu technicznego zabytków.
- Potrzebne jest poszerzenie i pogłębienie wiedzy na temat ginących zawodów, w tym także zawodów typowych dla miejskiego krajobrazu kulturowego.

Założeniem strategicznym programu jest określenie misji. Przyjęta misja brzmi:
Podnieść skuteczność opieki nad zabytkami i dziedzictwem niematerialnym w województwie mazowieckim.

Misja to generalna wartość, do której dążenie jest niezmiennym celem samorządu województwa w perspektywie długoletniej. Misja opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim musi stanowić inspirującą odpowiedź na zdefiniowany generalny problem ochrony dziedzictwa w województwie.

W ramach programu określono cztery obszary strategiczne:

Obszar strategiczny A: Edukacja kształtująca świadomość i postawy

W ramach tego obszaru strategicznego usytuowano cele związane z kształtowaniem świadomości i postaw pożądanych z punktu widzenia opieki nad zabytkami i troski o dziedzictwo.

Zidentyfikowano dwa takie cele:

- 1) Cel A.1. Wprowadzić w edukacji powszechnej elementy edukacji o dziedzictwie;

Przedsięwzięcie A. 1. 1. Tożsamość lokalna - wartość unikalna

Przedsięwzięcie A.1.2. „Odkrywamy nasze dziedzictwo” – coroczny konkurs fotograficzny

- 2) Cel A.2. Wesprzeć edukacyjnie samorządy lokalne i właścicieli zabytków.

Przedsięwzięcie A.2.1. Mazowieckie Centrum Wiedzy o Zabytkach

Przedsięwzięcie A.2.2. Konkurs „Renowacja Roku”

Przedsięwzięcie A.2.3. Dziedzictwo niematerialne – na listę UNESCO

Obszar strategiczny B. Optymalizacja systemu dostępu do środków

W ramach tego obszaru strategicznego usytuowano cele związane ze zwiększeniem efektywności finansowania opieki nad zabytkami. Zidentyfikowano dwa takie cele:

- 1) Cel B.1. Zoptymalizować system dotacji wojewódzkich

Przedsięwzięcie B.1.1. Dotacje do prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach zabytkowych

- 2) Cel B.2. Wzorcowo dbać o zabytki własne województwa

Przedsięwzięcie B.2.1. Finansowania prac przy obiektach zabytkowych, których właścicielem jest Samorząd Województwa Mazowieckiego

Obszar strategiczny C. Skuteczne narzędzia działania

W ramach tego obszaru strategicznego usytuowano cele skierowane na wzmocnienie skutecznej ochrony najbardziej wrażliwego dziedzictwa przed zniszczeniem i współpracy międzysektorowej dla ratowania zabytków. Zidentyfikowano trzy takie cele:

- 1) Cel C.1. Ograniczać ryzyko utraty najmniej trwałych elementów dziedzictwa

Przedsięwzięcie C.1.1. Inwentaryzacja stylów architektury drewnianej województwa

Przedsięwzięcie C.1.2. Spójny krajobraz kulturowy – katalog projektów

Przedsięwzięcie C.1.3. Nasza żywa tradycja

- 2) Cel C.2. Poprawić poziom współpracy na rzecz dziedzictwa

Przedsięwzięcie C.2.1. Stała współpraca Samorząd Województwa – MWKZ – oddział NID

- 2) Cel C.3. Wzmocnić potencjał promocyjny zabytków.

Przedsięwzięcie C.3.1. Tworzyć system wymiany wiedzy w zakresie opieki nad zabytkami

Przedsięwzięcie C.3.2. Promocja zabytków poprzez tworzenie i rozwój istniejących szlaków kulturowych

Obszar strategiczny D. Wzmocnić zasoby wiedzy fachowej

W ramach tego obszaru strategicznego usytuowano cele związane z dużym deficytem wiedzy badawczej. Zidentyfikowano dwa takie cele:

- 1) Cel D.1. Tworzyć system wiedzy o zabytkach i dziedzictwie niematerialnym

Przedsięwzięcie D.1.1. Program badań we współpracy z MWKZ i oddziałem NID

- 2) Cel D.2. Radykalnie poprawić wykorzystanie technik cyfrowych

Przedsięwzięcie D.2.1. Wzorcowa dokumentacja cyfrowa wybranych zabytków województwa

Przedsięwzięcie D.2.2. Konkurs „Zdigitalizuj zabytek”

Program opieki nad zabytkami Gminy Borowie na lata 2018 – 2022, jest zbieżny z Wojewódzkim Programem Opieki nad Zabytkami na lata 2018-2021, m. in., z celami obszaru strategicznego A: Edukacja kształtująca świadomość i postawy oraz obszaru strategicznego; C: Skuteczne narzędzia działania.

4.2.4. Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2014 – 2020.

Niniejszy dokument został opracowany na podstawie pakietu legislacyjnego dla polityki spójności na lata 2014-2020, przedstawionego przez Komisję Europejską w 2011 r. oraz dokumentów europejskich i krajowych o charakterze strategicznym (Strategia Europa 2020, Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju Polska 2030, Strategia Rozwoju Kraju Polska

2020 wraz z 9 strategiami horyzontalnymi). Podstawą do wyznaczenia obszarów wsparcia dla dwufunduszowego Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2014 - 2020 jest przede wszystkim Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 r. Innowacyjne Mazowsze, a także ustalenia przyjęte w projekcie aktualizacji Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego. RPO WM 2014-2020, którego głównym celem jest inteligentny, zrównoważony rozwój zwiększający spójność społeczną i terytorialną przy wykorzystaniu potencjału mazowieckiego rynku pracy, stanowi narzędzie realizacji polityki rozwoju prowadzonej przez Samorząd Województwa Mazowieckiego. Dokument uwzględnia cele tematyczne zdefiniowane przez Komisję Europejską oraz odpowiada na zidentyfikowane wyzwania regionu w zakresie stymulowania rozwoju społecznego i gospodarczego, w powiązaniu z celami nakreślonymi przez Strategię Europa 2020.

Omawiając sferę kultury, w dokumencie stwierdza się, że na Mazowszu znajdują się obszary uznane za pomniki historii oraz wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. W regionie ulokowane są 24 miasta historyczne oraz wiele interesujących zamków (14), pałaców (155) i dworów (345). Ogółem w rejestrze zabytków nieruchomych znajduje się 6757 obiektów (trzecie miejsce w Polsce), jednakże jego szczegółowa weryfikacja wykazała, że 124 z nich już nie istnieje, 118 jest zagrożonych, a 29 utraciło swoją wartość. W skali kraju województwo przoduje co do liczby instytucji kultury: 116 muzeów, 37 teatrów i instytucji muzycznych, 57 galerii i salonów sztuki, 256 ośrodków kultury, 986 bibliotek, 59 kin stałych. Jednocześnie z uwagi na fakt, iż jest to region o największej liczbie ludności, imponujący współczynnik instytucji kultury w przeliczeniu na 1 mieszkańca, charakteryzuje się niską dostępnością do różnych form kultury i sytuuje Mazowsze daleko za innymi województwami. Dostęp do instytucji kultury i prezentowanej przez nie oferty rozłożony jest w województwie nierównomiernie. Sektor kultury oraz sektor turystyki nie są dominującymi rynkami zatrudnienia w skali województwa (3,4 % pracujących ogółem - piąta pozycja w kraju). W 2010 roku w regionie zarejestrowanych było około 10 tysięcy przedsiębiorstw z obszaru kultury, rozrywki i rekreacji, czyli blisko 13% liczby przedsiębiorstw w kraju oraz 11% przedsiębiorstw związanych z turystyką (usługi noclegowe i gastronomiczne) i ok. 20% wszystkich biur podróży w Polsce. Niemniej, licznie występujące dobra kulturowe, stanowią istotny potencjał dla dalszego gospodarczego rozwoju regionu.

W dokumencie sformułowano cel tematyczny:

- zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz promowanie efektywnego gospodarowania zasobami.

W celu tym wyodrębniono priorytet inwestycyjny:

- zachowanie, ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego.

Program opieki nad zabytkami Gminy Borowie na lata 2018 – 2022, jest zgodny z Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Mazowieckiego na lata 2014 – 2020, w zakresie priorytetu inwestycyjnego: zachowanie, ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego.

4.2.5. Strategia Rozwoju Powiatu Garwolińskiego na lata 2015 -2030.

Strategia Rozwoju Powiatu Garwolińskiego na lata 2015 - 2030. została przyjęta Uchwałą Nr XIII/65/2015 Rady Powiatu Garwolińskiego z dnia 30 grudnia 2015 roku.

W pierwszej części dokumentu omówiono uwarunkowania związane z szeroko pojmowaną ochroną środowiska przyrodniczego i kulturowego. Ze względu na brak dużych ośrodków przemysłowych mogących zanieczyszczać środowisko naturalne, Powiat Garwoliński posiada interesujące walory przyrodnicze, krajoznawcze i turystyczne, które należy promować i odpowiednio wykorzystywać. Przywracanie naturalnych walorów przyrodniczo-kulturowych oraz dążenie do promocji dziedzictwa lokalnego terenu powiatu pozwoli na postrzeganie powiatu jako miejsca przyjaznego do zamieszkania oraz stworzy możliwości do rozwoju turystyki. Dobrze zachowane i czyste środowisko naturalne jest jednym z podstawowych czynników rozwoju turystyki na terenie powiatu. Elementem krajobrazu kulturowego dodającym uroku, a zarazem przedstawiającym historię powiatu są licznie występujące na jego terenie zespoły dworsko – pałacowe i parki podworskie z wieloma pomnikami przyrody. Dużo uwagi należy poświęcić gospodarstwom agroturystycznym, których na naszym terenie jest niewielka ilość pomimo istnienia warunków do ich funkcjonowania. Jednym z największych problemów rozwoju agroturystyki jest niedostosowanie wiejskich gospodarstw do potrzeb turystów i wciąż jeszcze zbyt mała wiedza na temat prowadzenia takiego gospodarstwa. Rozwoju turystyki nie można utożsamiać tylko z napływem turystów z zewnątrz, również mieszkańcy powiatu garwolińskiego mogą korzystać z walorów przyrodniczych i kulturowych tych ziem. W związku z powyższym koniecznym wydaje się rozpropagowanie idei turystyki „weekendowej”, przywracania naturalnych walorów przyrodniczo- kulturowych, zachowanie dziedzictwa lokalnego.

Misją powiatu garwolińskiego jest: **Poprawa warunków życia mieszkańców powiatu garwolińskiego**

Dla realizacji misji zostało wytyczonych szereg strategicznych celów rozwoju, w tym: cel operacyjny C2.4: Wykorzystanie walorów przyrodniczo-krajoznawczych powiatu poprzez promocję i rozwój infrastruktury.

Zadania realizacyjne: C2.4.A Tworzenie szlaków turystycznych i budowa ścieżek rowerowych na bazie atrakcyjnych miejsc krajobrazowych i historycznych powiatu: wspieranie tworzenia ścieżek edukacyjnych i ich wykorzystywanie dla celów turystycznych, wykorzystanie istniejących zespołów dworsko – pałacowych wraz z zabytkowymi parkami pełnymi pomników przyrody, C2.4.B Stworzenie systemu informacji o ofercie turystycznej, imprezach rekreacyjnych i kulturowych, szlakach turystycznych oraz gospodarstwach agroturystycznych. wydanie folderu promującego walory przyrodniczo - kulturowe powiatu, współpraca samorządów z instytucjami turystycznymi i ośrodkami kultury w zakresie budowania bazy danych. C2.4.C Wspieranie i pomoc w tworzeniu gospodarstw agroturystycznych: promocja usług agroturystycznych. C2.4.D Kształtowanie postaw proturystycznych oraz upowszechnianie wiedzy krajoznawczej o regionie wśród dzieci i młodzieży. C2.4.E Modernizacja i poprawa oznakowania istniejących szlaków turystycznych znajdujących się na terenie powiatu.

Strategia powiatu jest warunkiem koniecznym dla rozwoju danej jednostki terytorialnej. Sam dokument nie jest jednak receptą na sukces. Aby mógł przynieść zaplanowane efekty, konieczne jest sukcesywne jego wdrażanie, czuwanie nad jego realizacją i kontrolowanie jej przebiegu. Strategia rozwoju jest dokumentem, w którym zawarte zostały cele i postulaty wpływające na rozwój powiatu. Z uwagi na ograniczone środki finansowe możliwości realizacyjne są znacznie skromniejsze. Tak, więc należy dokonać wyboru priorytetów, czyli takich celów, które wydają się pilne do zrealizowania w najbliższym okresie czasu. Dlatego potrzebne jest odpowiednie zarządzanie planem strategicznym, którego celem jest optymalne wykonanie wyznaczonych zadań w założonych ramach czasowych i przy wykorzystaniu dostępnych środków oraz zasobów ludzkich. Strategia rozwoju jest dokumentem wieloletnim określającym strategiczne cele działania na kilkanaście lat oraz wymagającym ciągłej pracy nad podnoszeniem jego jakości. Realizacja „Strategii Rozwoju Powiatu Garwolińskiego” uzależniona jest od stopnia zaangażowania władz samorządowych, społeczności lokalnych, podmiotów gospodarczych i organizacji społecznych. Od zaangażowania w proces realizacji strategii wszystkich grup społecznych zależeć będzie w przyszłości stopień osiągnięcia przyjętych celów strategicznych. Większość zapisanych zadań i celów należy do kompetencji działania powiatu, niektóre z nich wykraczają jednak poza ten zakres. Dlatego właśnie konieczna jest współpraca powiatu z

innymi podmiotami, a w szczególności z samorządami gminnymi, samorządem województwa oraz podmiotami gospodarczymi. Współpraca ta powinna opierać się na zasadach partnerskich, przy pełnym poszanowaniu niezależności podmiotowej i dotyczyć koncentrowania wspólnych wysiłków na rzecz pomyślnego rozwiązywania wielu naglących problemów gospodarczych, infrastrukturalnych, ekologicznych i społecznych.

Program opieki nad zabytkami Gminy Borowie na lata 2019 – 2022, jest zgodny ze Strategią Rozwoju Powiatu Garwolińskiego na lata 2015 - 2030, w zadaniach realizacyjnych celu operacyjnego C2.4, wymienionych wyżej.

4.2.6. Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Garwolińskiego na lata 2016 – 2019 z uwzględnieniem perspektyw na lata 2020 - 2023

Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Garwolińskiego na lata 2016 – 2019 z uwzględnieniem perspektyw na lata 2020 - 2023, został przyjęty Uchwałą Nr XXII/115/2016 Rady Powiatu Garwolińskiego z dnia 21 grudnia 2016 r.

Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Garwolińskiego został opracowany zgodnie z wymaganiami ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (POŚ) (Dz. U. 2017 poz. 519) i obejmuje lata 2016 - 2019 z uwzględnieniem perspektyw na lata 2020 - 2023.

Celem przygotowania Programu jest realizacja założeń dokumentów strategicznych kraju ze szczególnym uwzględnieniem Polityki Ekologicznej Państwa i Programu Ochrony Środowiska dla Województwa Mazowieckiego. Jego istotą jest skoordynowanie, zaplanowanych w Programie działań z administracją rządową i samorządową (urząd marszałkowski, urzędy miast i gmin) oraz przedsiębiorcami i społeczeństwem powiatu. Wszystkie w/w grupy powinny współpracować zarówno w zakresie tworzenia jak i sukcesywnego wdrażania Programu. W tym celu niezwykle istotne jest uspołecznienie całego procesu tworzenia Programu, a następnie jego realizacji i wdrażania. Ponadto PPOŚ ma za zadanie wyznaczanie ram dla późniejszych przedsięwzięć, a także wskazanie wytycznych do programów ochrony środowiska na poziomie miast i gmin. Kolejnym celem PPOŚ jest zapewnienie efektywnego i sprawnego wykorzystania środków finansowych, na działania wskazane w Programie oraz umożliwienie i wspieranie pozyskiwania środków przez jednostki samorządowe (na szczeblu powiatowym i gminnym) na realizację określonych zadań środowiskowych. Program ma także na celu dążenie do sukcesywnej poprawy stanu środowiska w powiecie oraz ograniczenie negatywnego wpływu na środowisko źródeł

zanieczyszczeń, ochronę i rozwój walorów środowiska oraz racjonalne gospodarowanie jego zasobami z uwzględnieniem konieczności ochrony środowiska.

W pierwszej części dokumentu w dziale: Dziedzictwo historyczne i kulturowe, omówiono historię tych ziem oraz podziały administracyjne zaistniałe na przestrzeni pięciu wieków. Stwierdzono też, że na terenie powiatu znajduje się wiele zabytkowych kościołów, występują dość liczne miejsca pamięci narodowej, liczne zespoły dworsko-parkowe oraz przydrożne kapliczki i krzyże. Teren powiatu garwolińskiego należy do ciekawych pod względem etnograficznym. We wsiach szeroko rozwinięte było tkactwo ludowe, głównie na użytek własny. Występowały wszystkie techniki tkackie. W wielu gminach powiatu kultywowane są dawne zwyczaje, obrzędy, piosenki i pieśni, nie tylko Mazowsza, ale również południowego Podlasia. Są przypominane i prezentowane na różnego typu spotkaniach czy uroczystościach, np. festiwalach czy corocznych Dożynkach, zarówno gminnych jak i powiatowych, przez orkiestry strażackie działające przy OSP, kapele i zespoły ludowe: Zespół Ludowy z Woli Koryckiej Górnej, Zespół Ludowy z Gończyc, Zespół Ludowy Iwówianki, Borowianki, Lalinianki, Miastowianki czy Zespół Ludowy z Chromina.

W dziale: Przyroda i turystyka, scharakteryzowano wartości przyrodnicze powiatu, stwierdzono, że tereny powiatu garwolińskiego charakteryzują się bogatą florą i fauną, a niektóre okazy stanowią rzadkość w skali województwa czy kraju. Warto wspomnieć o wielu parkach dworskich z XVIII-XIX wiecznym drzewostanem. Na terenie powiatu znajdują się również inne formy ochrony przyrody, a wśród nich:

- 4 obszary specjalnej ochrony siedlisk Natura 2000:
- otulina Mazowieckiego Parku Krajobrazowego - część gminy Pilawa,
- 5 rezerwatów przyrody o łącznej powierzchni około 112 ha
- Nadwiślański Obszar Chronionego Krajobrazu w gminie Parysów, Pilawa, Garwolin, Wilga, Łaskarzew, Maciejowice i Sobolew,
- 95 pomników przyrody,
- 23 użytki ekologiczne.

Znaczące ilości lasów i wody na terenie powiatu garwolińskiego sprzyjają rozwojowi turystyki i wypoczynku. Do dyspozycji są tereny budownictwa lotniskowego w bliskości rzeki Okrzejki czy Wilgi, Przez teren Powiatu przebiegają szlaki turystyczne piesze i szlaki turystyczne rowerowe, Wytyczono też szlak kajakowy po rzece Wildze, ustawiając na jej brzegach 23 tablice informacyjne opisujące szlak kajakowy.

W sporządzonych w Programie planach operacyjnych uwzględniono przedsięwzięcie: Rewitalizacja parków, zabytkowych dworków oraz pomników, kapliczek na terenie powiatu.

Opracowano też wytyczne do sporządzania Gminnych Programów Ochrony Środowiska. Struktura gminnych Programów Ochrony Środowiska powinna zostać opracowana w oparciu o obowiązujące wytyczne do ich sporządzania. Ponadto powinna uwzględniać założenia dotyczące ochrony środowiska zawarte w dokumentach krajowych jak i regionalnych, a w szczególności w Programie Ochrony Środowiska dla Powiatu Garwolińskiego na lata 2016- 2019. Sporządzając gminne Programy należy korzystać z określonych w programie powiatowym i w innych dokumentach strategicznych regionu, zadań i celów. PPOŚ należy traktować, jako wzór do wprowadzania zbliżonych celów i działań na szczeblu gminnym.

Program opieki nad zabytkami Gminy Borowie na lata 2019 – 2022, jest zbieżny z Programem Ochrony Środowiska dla Powiatu Garwolińskiego lata 2016 – 2019 z uwzględnieniem perspektyw na lata 2020 - 2023, m. in., z przedsięwzięciem: Rewitalizacja parków, zabytkowych dworów oraz pomników, kapliczek na terenie powiatu, zawartym w planie operacyjnym.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki gminy w zakresie opieki nad zabytkami

5.1.1. Strategia Rozwoju Gminy Borowie na lata 2010 – 2020.

W/w Strategia Rozwoju Gminy Borowie na lata 2010 – 2020, została przyjęta uchwałą Rady Gminy Borowie Nr XXXVII/181/2010 z dnia 30 sierpnia 2010 r.

W charakterystyce gminy Borowie zostały podane podstawowe informacje dotyczące historii Borowia. Dowiadujemy się z nich, że „wioska Borowie znana była już w początkach XV wieku. W miejscu obecnej wsi od czasów średniowiecznych znajdowała się wieś Jastrzębie. Przywilej lokacyjny dla wsi Jastrzębie na założenie miasta pod nazwą Borowie uzyskał w 1548 roku Jan Warszewicki, kasztelan liwski. Dokument datowany na rok 1529 odnotowuje istnienie kościoła z adnotacją „Jastrabye”. W roku 1548 staraniem właściciela, kościół został podniesiony do rangi parafii. Kościół parafialny pod wezwaniem Św. Trójcy usytuowany jest przy wschodniej stronie rynku. Parafia była erygowana w latach 1545-1547. Kościół pierwotnie drewniany wzniesiony był w 1555 roku. Nowy kościół murowany w miejsce drewnianego wybudowano 1831 roku z fundacji hrabiny Ludwiki z Załuskich Moszyńskiej, właścicielki Borowia. Na teren kościoła prowadzi z rynku barokowa murowana z cegły brama-dzwonnica, wybudowana w początkach XVIII wieku.

Na południe od rynku i kościoła został wzniesiony klasyczny dwór właściciela, usytuowany nad dużym stawem, który oddzielał teren osiedla od zabudowań dworskich. Dwór zbudowany został w 1 ćw. XIX wieku dla Moszyńskich. Parterowy, murowany z cegły, klasyczny, zwrócony frontem na południe. Przebudowany w 1946 i 1956 roku. Od zachodu dwór łączył się z murowanym w 1 połowie XIX wieku budynkiem dawnej kuchni z dachem czterosпадowym krytym słomą, obecnie już rozebrany. W okresie przedwojennym właścicielami Borowia byli: Ignacy Józwicki ożeniony z Abramowiczówną z Kamionki. Bezdzielni scedowali majątek na Popławskich. Ostatni właściciel do 1945 roku Bronisław Popławski ożeniony był z siostrą Józwickiej – respondent Parzyszek Józef od 1914 roku pracował w majątku Borowie. Dwór ten to obecna siedziba Urzędu Gminy w Borowiu. W roku 2006 staraniem samorządu Gminy Borowie część obiektu odtworzono, w którym znajduje się część socjalna z sanitariatami. W latach 2012 – 2013 budynek został poddany kapitalnemu remontowi, wewnątrz i na zewnątrz, dokonano zmiany dachu i poszycia z blachy na dachówkę ceramiczną.

W dalszej części dokumentu, przy omawianiu uwarunkowań, sformułowano rozdział pod tytułem: „Obiekty dziedzictwa kulturowego”, w którym wymieniono najważniejsze obiekty podlegające ochronie konserwatorskiej:

- kościół murowany w Borowiu z 1831 roku wraz z dzwonnica wybudowaną ok. 1715 roku wzniesiony z fundacji Ludwika z Załuskich Moszyńskiej,
- zespół dworsko – parkowy w Borowiu wybudowany w 1 ćw. XIX wieku, w skład którego wchodzi obecnie budynek Urzędu Gminy,
- zespół dworsko – parkowy w Głoskowie wzniesiony w 1 poł. XIX wieku, w którym mieści się Ośrodek Resocjalizacji „MONAR”,
- cegielnia w Głoskowie pochodząca z początku XX wieku, gdzie do dzisiejszego czasu zachował się piec do wypalania cegły i maszynownia,
- wiatrak w Chrominie, wybudowany w 1868 roku,
- młyn wodny wzniesiony na początku XIX wieku /była osada Czarnów,
- cmentarz parafialny w Borowiu, objęty ochroną konserwatorską, założony w 1830 roku gdzie znajdują się nagrobki m.in. Abramowiczów, Józwickich.

Na terenie gminy obiekty zabytkowe reprezentowane są również przez wiejskie budownictwo drewniane obiektów mieszkalnych, którego przykłady znajdują się w różnych miejscowościach na terenie całej gminy.

Ważne miejsce w zachowaniu dziedzictwa kulturowego gminy ma Gminny Ośrodek Kultury. Jest on instytucją zajmującą się popularyzacją sztuki, kultury i wiedzy na terenie gminy. Jest także organizatorem i współorganizatorem wielu imprez w tym zakresie. Wielką wagę na terenie gminy przywiązuje się również do tradycji. Temu celowi służy Gminna Izba Pamięci z siedzibą w Lalinach, która ma na celu:

- Krzewienie wśród dzieci i młodzieży wiedzy o lokalnej historii
- Zachowanie dziedzictwa kulturowego
- Organizowanie spotkań, wystaw i odczytów okolicznościowych
- Podniesienie atrakcyjności turystycznej gminy
- Ochronę przed zapomnieniem i zniszczeniem dóbr kulturalnych przekazanych przez mieszkańców gminy.

Dokonano analizy SWOT, z której wynika, że m.in. wśród potencjalnych szans wymieniono: działanie na rzecz ochrony środowiska, a wśród potencjalnych mocnych stron wymieniono: atrakcyjne obiekty dziedzictwa kulturowego. Natomiast wśród potencjalnych słabych stron wymieniono: brak gospodarstw agroturystycznych i miejsc noclegowych, słabo rozwinięta turystyka, brak aktualnego Planu Rozwoju Lokalnego, brak Ogólnego Planu Zagospodarowania Przestrzennego dla gminy Borowie.

Kierunek, do którego dąży gmina Borowie, określa misja: **Zaspokojenie potrzeb mieszkańców, podniesienie standardu życia oraz pozyskanie nowych inwestorów, a co za tym idzie utworzenie nowych miejsc pracy to podstawowe cele wyznaczone przez władze gminne.**

W końcowej części dokumentu zostały sformułowane trzy cele strategiczne gminy Borowie. Określono, że pierwszy cel strategiczny: „Zaspokajanie potrzeb mieszkańców”, realizowany będzie m. in. poprzez; zachowanie dziedzictwa kulturowego.

5.1.2. Program rewitalizacji dla Gminy Borowie na lata 2016 - 2023.

W/w Program rewitalizacji dla Gminy Borowie na lata 2016 - 2023, został przyjęty uchwałą Rady Gminy Borowie, Nr XXXI/152/2017, z dnia 4 maja 2017r., zmieniającą uchwałą Rady Gminy Borowie, Nr XXVII/125/2016, z dnia 14 grudnia 2016 r.

W pierwszej części dokumentu omówiono charakterystykę obecnej sytuacji gminy, skalę i charakter potrzeb rewitalizacji oraz zasięg przestrzenny obszaru rewitalizacji. Program rewitalizacji dla Gminy Borowie stanowi spójny dokument strategiczny mający na celu wyprowadzenie ze stanu kryzysowego najbardziej zdegradowane obszary gminy poprzez

przedsięwzięcia kompleksowe (uwzględniające aspekt społeczny, gospodarczy, przestrzenny, środowiskowy i kulturowy), skoncentrowane terytorialnie i prowadzone w sposób zaplanowany oraz zintegrowany. Program wyznacza jako cel nadrzędny dla obszaru rewitalizacji Gminy Borowie: Rewitalizacja obszarów problemowych. Cele operacyjne dla poszczególnych obszarów rewitalizacji sformułowano następująco:

1. Poprawa jakości życia i budowanie silnego kapitału rewitalizacji.
2. Tworzenie atrakcyjnych miejsc publicznych oraz podnoszenie jakości środowiska przyrodniczego i kulturowego.
3. Budowa społeczeństwa aktywnego zawodowo.

Wśród dziewięciu projektów realizacyjnych należy wyróżnić:

1.2. Atrakcyjna przestrzeń publiczna.

Zadanie I: Zagospodarowanie otoczenia budynku po byłym kościele w Borowiu: remont zabytkowej bramy-dzwonnicy, ogrodzenia wraz z budynkiem. Dodatkowo projekt ten obejmuje budowę budynku socjalno-użytkowego oraz obiektów małej architektury (zewnątrzna ekspozycja plenerowa).

Zadanie II: Zagospodarowanie zabytkowego parku w Borowiu, wykonanie robót remontowych w parku przynależącym do zabytkowego zespołu dworsko-parkowego w Borowiu.

1.3. Przywracamy użyteczność.

Zadanie II: Modernizacja i rozbudowa Gminnej Izby Pamięci w Lalinach poprzez zakup drugiego budynku wiejskiego z okresu XIX wieku i zaadaptowanie go na potrzeby wystawiennicze i ekspozycyjne.

1.5 Kultura dla Wszystkich.

Zadanie 2: Remont budynku po byłej organistówce w Borowiu, roboty remontowe branży budowlanej.

5.1.3. Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych na terenie Gminy Borowie na lata 2016 - 2025.

W/w Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych na terenie Gminy Borowie, na lata 2016 - 2025, została przyjęta uchwałą Rady Gminy Borowie, Nr XIX/89/2016, z dnia 29 kwietnia 2016 r.

Opracowanie Gminnej Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych, jest wykonaniem ustawowych zadań Gminy. Strategia stanowi istotny element komunikacji władz gminy z mieszkańcami, wyznaczając cele niezbędne do realizacji. Proces związany z

opracowaniem i realizacją strategii ma za zadanie przybliżenie lokalnej społeczności występujących na obszarze gminy problemów socjalnych oraz wskazanie grup społecznych zagrożonych marginalizacją. W efekcie wytyczone cele i poruszone problemy mają szansę być zauważone przez ogół społeczności, co powinno pozwolić na realizację strategii, przy pełnej akceptacji mieszkańców. Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych na terenie Gminy Borowie, zorientowana jest na rozszerzenie i pogłębienie form pracy socjalnej, współpracę z różnymi instytucjami i organizacjami pozarządowymi zajmującymi się pomocą społeczną w powiecie, oraz instytucjami działającymi w szerszym obszarze polityki społecznej jak: oświata, służba zdrowia, sądownictwo, organizacje wspierające usługi społeczne i rozwój organizacji pozarządowych.

W ujęciu strategicznym pomoc społeczna w gminie nie koncentruje się wyłącznie na udzielaniu wsparcia materialnego potrzebującym. W ramach wypracowanej strategii przyjmuje się nowoczesne podejście do tak ważnej sfery jaką jest problematyka społeczna nastawiona na:

- wzmocnienie postaw aktywnych,
- wdrożenie modelu pomocy zintegrowanej,
- ścisłe powiązanie działań instytucji organizacji społecznych: sfery oświaty, służby zdrowia, sądownictwa w wypracowaniu lokalnego systemu reintegracji społecznej i zawodowej osób z problemami społecznymi.

Celem strategii jest przedstawienie bilansu korzystnych i niekorzystnych cech społecznych, a na ich podstawie identyfikacja barier i przeszkód oraz opracowanie dokumentu, dzięki któremu możliwe będzie sprawne i racjonalne organizowanie działań zmierzających do rozwiązania problemów społecznych w gminie m. in. przez wprowadzanie programów, służących realizacji zadań pomocy społecznej.

Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych na terenie Gminy Borowie, zawiera trzy główne części. Pierwsza z nich przedstawia Gminę Borowie według stanu na dzień opracowywania dokumentu. Przedstawiono stan gospodarki i gminy, sytuację na rynku pracy, zarysowano strukturę demograficzną. W dziale "Dziedzictwa kulturowe, obszary chronione", stwierdzono: „Na obszarze gminy Borowie obiekty zabytkowe reprezentowane są przez zespół dworsko - parkowy położony w Borowiu, wpisany do rejestru zabytków - dwór murowany z I ćw. XVIII w.

Ważnym elementem dziedzictwa kulturowego jest nieczynny kościół parafii rzymsko-katolickiej pw. Świętej Trójcy w Borowiu wpisany do rejestru zabytków wraz z murowaną dzwonnica z I ćw. XVIII wieku, odrestaurowaną w 2004 roku przez samorząd gminny. Jest

to kościół murowany pochodzi z 1831 roku. Wzniesiony z fundacji hrabiny Ludwiki z Załuskich Moszyńskiej, właścicielki Borowia. Dwór zbudowany został w I ćw. XIX wieku dla Moszyńskich. Parterowy, murowany z cegły, klasyczny zwrócony frontem na południe. Przebudowany w 1946 i 1956 roku. Od zachodu dwór łączył się z murowanym w I połowie XIX wieku budynkiem dawnej kuchni z dachem czterospadowym krytym słomą, obecnie już rozebrany (Katalog Zabytków Sztuki w Polsce tom X, 1967 roku oraz historia kościoła parafialnego).

W Głoskowie znajduje się zaś park krajobrazowy wraz z dworkiem z I ćw. XIX wieku wpisany do rejestru. Na terenie Gminy obiekty zabytkowe w największym stopniu reprezentowane są przez wiejskie budownictwo drewniane obiektów mieszkalnych i użyteczności publicznej, którego przykłady znajdują się w miejscowościach na terenie całej Gminy (np. Młyn Wodny w miejscowości Kamionka, wzniesiony na początku XIX wieku, bądź Wiatrak we wsi Chromin, wybudowany w 1868 roku).

Na terenie Gminy Borowie występują pomniki przyrody takie jak: pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupienia o szczególnej wartości naukowej, kulturalnej, historyczno – pamiątkowej i krajobrazowej oraz odznaczają się indywidualnymi cechami wyróżniającymi je wśród innych tworów."

W części drugiej Strategii dokonano analizy możliwości rozwojowych gminy. Jako narzędzia użyto analizy SWOT. Część trzecia to sformułowanie misji gminy i wskazanie obszarów interwencji. W każdym z obszarów wytyczono podstawowe cele strategiczne i operacyjne oraz kierunki działań.

Misja Gminy Borowie, to: **Poprawianie jakości życia mieszkańców gminy oraz znoszenie barier utrudniających możliwość rozwoju.** Przystępując do realizacji misji określono obszary interwencji, w każdym z nich zaś cele oraz oczekiwane rezultaty zamierzonych działań. Wśród celów strategicznych można wyróżnić cel 2: Integracja osób niepełnosprawnych, przeciwdziałanie wykluczeniu, gdzie jednym z kierunków działań jest: Organizacja spotkań tematycznych, wydarzeń kulturalnych.

Opracowana strategia to dokument bazowy przy konstruowaniu programów operacyjnych i projektów, określających sposób oraz metody realizacji zamierzonych przedsięwzięć. Poprzez realizację tego typu programów będzie można osiągnąć wyznaczone cele strategiczne i operacyjne. Programy te charakteryzują się ogólnymi zarysami działań, bez szczegółowych rozstrzygnięć, terminarzy, budżetów. Programy te umożliwiają wprowadzenie nowych wyników z aktualnych potrzeb rozwiązań jako elementów gminnej strategii rozwiązywania problemów społecznych.

5.1.4. Program Ochrony Środowiska dla Gminy Borowie na lata 2018-2021 z uwzględnieniem perspektywy do roku 2025

Program Ochrony Środowiska dla Gminy Borowie na lata 2018-2021 z uwzględnieniem perspektywy do roku 2025, został przyjęty Uchwałą Nr XLVI/220/2018 Rady Gminy Borowie z dnia 30 lipca 2018 roku.

Podstawą prawną opracowania Programu Ochrony Środowiska dla Gminy Borowie na lata 2018-2021 z uwzględnieniem perspektywy do roku 2025 jest art. 17 ust. 1 ustawy Prawo Ochrony Środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r., nakładający obowiązek sporządzania Programów na poziomie gminnym, powiatowym oraz wojewódzkim. Program zawiera analizę uwarunkowań wynikających z dokumentów strategicznych, sektorowych i programowych wyższego rzędu, na szczeblu krajowym, wojewódzkim i powiatowym. Dokument zawiera charakterystykę gminy i ocenę stanu środowiska na jej terenie z uwzględnieniem najważniejszych komponentów środowiska: ochrona klimatu i jakości powietrza, zagrożenia hałasem, pola elektromagnetyczne, gospodarowanie wodami, gospodarka wodno-ściekowa, zasoby geologiczne, gleby, gospodarka odpadami i zapobieganie powstawaniu odpadów, zasoby przyrodnicze oraz zagrożenia poważnymi awariami. Analizę oparto o najaktualniejsze dane charakteryzujące poszczególne obszary.

Dokonano również oceny realizacji celów poprzedniego programu ochrony środowiska dla gminy oraz analizy SWOT obszarów interwencji. Dla obszarów interwencji określono cele, kierunki interwencji oraz zadania, mające wpłynąć na poprawę danego komponentu. Wyznaczone cele są następujące:

1. Poprawa jakości powietrza przy zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego
2. Ochrona przed hałasem
3. Utrzymanie dotychczasowego stanu braku zagrożeń ponadnormatywnym promieniowaniem elektromagnetycznym
4. Osiągnięcie dobrego stanu wód powierzchniowych i podziemnych
5. Prowadzenie racjonalnej gospodarki wodno-ściekowej
6. Racjonalne gospodarowanie zasobami geologicznymi
7. Ochrona gleb przed negatywnym oddziaływaniem antropogenicznym i erozją
8. Gospodarowanie odpadami zgodnie z hierarchią sposobów postępowania z odpadami
9. Ochrona różnorodności biologicznej oraz krajobrazowej
10. Ograniczenie ryzyka wystąpienia poważnych awarii oraz minimalizacja ich skutków.

W ramach Programu stworzono harmonogram rzeczowo-finansowy zadań oraz wskazano możliwe źródła finansowania zadań związanych z ochroną środowiska. Dla każdego obszaru interwencji przypisano wskaźniki monitoringu pozwalające na późniejszą weryfikację efektów wdrażania Programu.

5.1.5. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części wsi Borowie.

W/w Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części wsi Borowie, został przyjęty uchwałą Rady Gminy Borowie Nr XVII/118/2000, z dnia 25 lutego 2000 roku.

W/w Planie brak jest ustaleń odnośnie ochrony dziedzictwa kulturowego.

5.1.6. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części wsi Chromin, Laliny, Nowa Brzuza, Borowie.

W/w Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części wsi Chromin, Laliny, Nowa Brzuza, został przyjęty uchwałą Rady Gminy Borowie Nr XVIII/119/2000, z dnia 25 lutego 2000 roku.

W/w Planie brak jest ustaleń odnośnie ochrony dziedzictwa kulturowego.

5.1.7. Plan Odnowy Miejscowości Borowie.

Plan Odnowy Miejscowości Borowie został przyjęty Uchwałą Nr IV/13/2011 Rady Gminy Borowie z dnia 01 marca 2011 roku w sprawie zmiany Uchwały Nr XVII/85/2008 Rady Gminy Borowie z dnia 18 września 2008 roku w sprawie zatwierdzenia „Planu Odnowy Miejscowości Borowie”

Plan Odnowy Miejscowości Borowie sporządzono na podstawie Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 14 lutego 2008r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Odnowa i rozwój wsi” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013 (Dz.U. Nr 38, poz. 220 z poz. zm.), oraz Instrukcji do Planu Odnowy Miejscowości, opracowanej przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

W pierwszej części dokumentu dokonano charakterystyki gminy pod względem położenia oraz szeroko omówiono historię terenów gminy Borowie. Dalsza część dokumentu została poświęcona inwentaryzacji zasobów służących odnowie miejscowości. W niej w dziale dotyczącym dziedzictwa kulturowego, wymieniono:

- Zespół dworsko-parkowy, wzniesiony w I ćwierćwieczu XIX wieku w skład, którego wchodzi budynek Urzędu Gminy;

- Nieczynny kościół murowany parafii rzymsko-katolickiej, wzniesiony w 1831 r. wraz z dzwonnica wybudowaną ok.1715 roku, wzniesiony z fundacji Ludwiki z Załuskich Moszyńskiej, Kasztelanki Lubelskiej;
- Cmentarz parafialny, objęty ochroną konserwatorską, założony w 1830 roku.

Dokonano też ocena mocnych i słabych stron miejscowości oraz szans rozwoju i zagrożeń, a następnie przedstawiono opis planowanych zadań i przedsięwzięć aktywizujących społeczność lokalną. Z opisanych szesnastu planowanych zadań i przedsięwzięć aktywizujących społeczność lokalną, dwa dotyczą działań odnoszących się do dziedzictwa kulturowego:

- Remont i przebudowa nie użytkowanego kościoła w Borowiu. Cel: Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przeznaczenie: zaspokojenie potrzeb kulturowych harmonogram realizacji: 2009 – 2010 r. kwota końcowa i źródła jej pozyskania: 4 mln zł, Budżet Państwa, fundusze unijne.

- Modernizacja zabytkowego budynku Urzędu Gminy wraz z otoczeniem. Cel: ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przeznaczenie: użytek publiczny harmonogram realizacji: 2009 r. kwota końcowa i źródła jej pozyskania: 1 100 tys. zł. Budżet Państwa, Budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, fundusze unijne.

5.1.8. Plan Odnowy Miejscowości Dudka

W/w Plan Odnowy Miejscowości Dudka, został przyjęty uchwałą Rady Gminy Borowie Nr XL/203/2010, z dnia 10 listopada 2010 roku.

W charakterystyce miejscowości podkreślono, że „w części południowo-zachodniej, Dudka graniczy z rzeką Wilgą, która wraz z towarzyszącymi jej kompleksami łąk jest cennym obszarem przyrodniczym. Na gruntach wsi, głównie wzdłuż rzeki Wilgi, odkryte zostały znaleziska archeologiczne w postaci licznych fragmentów ceramiki, które pochodzą z okresu starożytności i wczesnego średniowiecza. Znaleziska te potwierdzają istnienie śladów ówczesnego osadnictwa.

Historia wsi Dudka jest przekazywana od niepamiętnych czasów z pokolenia na pokolenie poprzez opowieści najstarszych mieszkańców wsi. Z opowiadań tych wynika, że nazwa wsi wzięła się od nazwiska Dudek, pewnego dziedzica, który zamieszkał pomiędzy obecnie znajdującymi się wsiami Dudką a Łętowem w pobliżu rzeki Wilgi. W XVI wieku właścicielami Dudki byli synowie Jana Zawiszycy: Jan z Dudki, Walenty i Feliks. W 1600 r. Stanisław, syn Jana z Dudki sprzedał swoją część Dudki, Parysowi. Następnie właścicielem był syn Hieronima Parysa - Adam Hieronim, dziedzic Głoskowa, który pozostawił trzech

synów, z których Feliks (Szczęsny) Zygmunt zarządzał m.in. Dudką. Następnym właścicielem wsi został syn Feliksa – Józef a po śmierci Józefa, dobra Dudki przejęła jego córka Felicjanna, która w 1713 r. wyszła za Wojciecha Wessła, starostę różańskiego.

Na długo przed II wojną światową osiedliły się w Dudce dwie siostry dziedziczki, córki pułkownika Afanasiewa. Jedna z nich wyszła za mąż za dziedzica Kaczkowskiego. Mieli oni kilka stawów hodowlanych, konie i kilku parobków. Wieś Dudka należała do parafii Garwolin. Na podstawie zebranych informacji wynika, że już w 1576 roku Dudka wchodziła w skład tej parafii. Natomiast administracyjnie do II wojny światowej Dudka należała do gminy Górzno. Cennym dziedzictwem, zasługującym na szczególną uwagę, pozostaje nieskażone środowisko naturalne oraz piękne położenie”.

W inwentaryzacji zasobów służących odnowie miejscowości, w podrozdziale Dziedzictwo kulturowe wymieniono:

- dwa przydrożne krzyże,
- kamień znajdujący się przy jednym z krzyży z wyrytym słowem „za ojczyznę” i datą 1863,
- dwie kapliczki przydrożna

W ocenie mocnych i słabych stron miejscowości oraz szanse rozwoju i zagrożeń, wśród szans wymieniono: rozwój życia kulturowego i społecznego oraz rozwój agroturystyki. W przypadku miejscowości Dudka, dużym i nierozwiązanym problemem miejscowości, jest brak przestrzeni publicznej sprzyjającej integracji i rekreacji mieszkańców, gdyż nie występują tu żadne obiekty publiczne. Pierwszym krokiem ku utworzeniu przestrzeni publicznej jest budowa świetlicy wiejskiej.

5.1.9. Plan Odnowy Miejscowości Głosków na lata 2014 - 2021.

W/w Plan Odnowy Miejscowości Głosków na lata 2014 - 2021, został przyjęty uchwałą Rady Gminy Borowie Nr XXXVIII/218/2014, z dnia 18 czerwca 2014 roku.

Na początku dokumentu podano podstawowe informacje o miejscowości akcentując położenie nad rzeką Wilgą z cenną przyrodniczo doliną. Zawarto tu również krótki rys historyczny miejscowości: Głosków od początku XV wieku był siedzibą szlacheckiego rodu Głoskowskich. Sto lat później, na początku XVI wieku, właścicielami Głoskowa było dwóch braci: Tomasz i Gotard oraz ich krewny, Jan. W 1576 r. dobrami tymi władali Walenty i Jan Głoskowscy oraz Stanisław i Hieronim Parysowie. Następnie dziedzicem Głoskowa Adam Hieronim. Pozostawił on trzech synów, z których Feliks (Szczęsny) Zygmunt zarządzał m.in.: Głoskowem. Następnie syn Feliksa – Józef posiadał m.in.: Głosków. Po śmierci Józefa jego

dobra przejęła córka Felicjanna, która w 1713 r. wyszła za Wojciecha Wessla, starostę różańskiego. W 1746 r. właścicielem Głoskowa był Mikołaj Dłużewski. Pod koniec XVIII wieku dobra te należały do Młyńskich. W XIX wieku Głosków należał do rodziny Stalkowskich. Zarządzali nim Franciszek, następnie Ludwik Stalkowski. W drugiej połowie XIX wieku dobra te przeszły na własność rodziny Afanasiewów, którzy w 1910 r. założyli cegielnię. Przez długie lata zaopatrywała ona mieszkańców powiatu w materiał budowlany.

W drugiej połowie XIX wieku w Głoskowie istniał folwark. W okresie I Wojny Światowej, kiedy na teren powiatu garwolińskiego wkroczyły oddziały niemieckie, przejęły w administrowanie ówczesne dobra Głoskowa należące do Wasyla Afanasiewa. W okresie dwudziestolecia dobra Głosków należały do Joanny Czarnockiej i Arama Sukiennika, następnie do Ignacego Dmowskiego i od 1935 r., do Jerzego Talmy. W okresie okupacji niemieckiej 1939 – 1945 wioska Głosków należała do placówki w Niecieplinie. W trakcie tego okresu w wyniku odwetu za poniesione straty Niemcy spalili Głosków.

Do szczególnie cennych obiektów, stanowiących o tożsamości sołectwa, zaliczyć należy:

- Zabytkowy dwór wzniesiony w I połowie XIX wieku, mieszczący się w zabytkowym parku. Obecnie w dworze znajduje się siedziba Ośrodka Leczenia, Terapii i Rehabilitacji Uzależnień "MONAR";
- Cegielnia pochodząca z początku XX wieku, w której do dnia dzisiejszego zachował się piec do wypalania cegły oraz maszynownia;
- Kaplica parafialna konsekrowana przez ks. biskupa Jana Mazura w 1991 roku, wchodzącą w skład parafii pw. Przemienienia Pańskiego w Garwolinie.

5.1.10. Plan Odnowy Miejscowości Iwowe.

W/w Plan Odnowy Miejscowości Iwowe, został przyjęty uchwałą Rady Gminy Borowie Nr XXXII/168/2010, z dnia 29 marca 2010 roku.

W dokumencie przedstawiono podstawowe informacje o miejscowości Iwowe oraz jej historii: „Iwowe istnieje od XIV wieku. Początkowo wchodziło w skład starostwa latowickiego. Dzieje wsi splatają się z wydarzeniami naszego kraju, czyli są to lata wojen szwedzkich, gdy wieś została zniszczona, czy powstanie styczniowe; wówczas kierowani uczuciami patriotycznymi mieszkańcy Iwowego brali czynny udział walcząc w oddziałach ks. S. Brzóska, por. p. Ługowskiego i M. Borelowskiego. W czasie okupacji teren gminy Iwowe zawsze był obszarem aktywnej działalności organizacji Armii Krajowej obwodu „Mewa” w Mińsku Mazowieckim. W lutym 1944 roku okupanci aresztowali ponad 60 osób związanych

z podziemiem. Następnie hitlerowcy wywieźli pojmanych do Latowicza, gdzie przetrzymywano ich w budynku szkoły, w którym znajdował się posterunek żandarmerii. Oddział AK, wśród nich sześciu żołnierzy pochodzących z Iwowego, postanowił uwolnić kolegów. Niestety, próba ta zakończyła się niepowodzeniem. Okupanci zaczęli operację likwidacji podziemia w okolicach Iwowego. Pojmali i bestialsko zamordowali sześć osób. Największe ofiary w walce z okupantem poniosła rodzina Kosutów, która straciła ojca i trzech synów. Wydarzenia z 1944 roku upamiętnia tablica epitafijna umieszczona w budynku szkoły i odsłonięta w 1996 roku.

Istotną rolę w życiu wioski odgrywała szkoła. Korzeniami sięga XIX wieku. Powstała równoległe z powstaniem gminy w tej miejscowości. Najpierw teren ten należał do powiatu mińskiego, a obecnie do garwolińskiego. Przed wojną lekcje odbywały się w drewnianym budynku w centralnej części wsi. W okresie okupacji niemieckiej nauczanie zostało zawieszone. Po wyzwoleniu władze przeznaczyli na szkołę dworek miejscowego dziedzica Ostaszewskiego. Staraniem Iwowian powstała tu murowana „tysiąclątka”. Wieś jest aktywna społecznie. Od 1930 roku istnieje Ochotnicza Straż Pożarna. Od lat 50- tych działa aktywnie Koło Gospodyń Wiejskich. W ostatnich latach kobiety tworzą ludowy zespół „Iwowianki”. Reprezentują wieś na dożynkach gminnych, powiatowych, a nawet prezydenckich. Corocznie przygotowują piękne, dożynkowe wieńce zdobywające zaszczytne nagrody. Kultywują one tradycje regionu, przedstawiając ludowe obrzędy z okazji różnych świąt.

5.1.11. Plan Odnowy Miejscowości Laliny.

W/w Plan Odnowy Miejscowości Laliny, został przyjęty uchwałą Rady Gminy Borowie Nr XXXII/169/2010, z dnia 29 marca 2010 roku.

W dokumencie zawarto podstawowe informacje o miejscowości Laliny i jej historii: „Laliny wg dzisiejszej lokalizacji zaczęto budować w połowie XIX wieku. Historycznie Laliny należały do Ziemi Czerskiej, parafii Latowicz. Najstarsza wzmianka mówi, że w 1466 roku biskup Andrzej Bniński powołując parafię w Stoczku włączył do niej m.in. Laliny, które już w 1519 roku występują w parafii Latowicz. W 1565 r. Laliny zamieszkiwały 23 rodziny, były również dwie karczmy. W 1660 roku, po wojnach szwedzkich, pozostało 7 domów i jedna karczma. W 1789 roku lustracja stwierdziła w Lalinach 27 domów i 30 rodzin a w 1827 roku 35 domów i 217 mieszkańców.

W XIX wieku dokonano nowego podziału Lalin na kolonie. Po podziale ziemi od połowy XIX wieku rozpoczęto budowę wsi wg dzisiejszej lokalizacji. Wg ustnych przekazów po przeniesieniu się na nową wieś, starą - a właściwie to co po niej zostało - spalono, aby

pozbyć się zarazy jaka w tym czasie panowała. Przekaz ten potwierdzają dane o zgonach. W latach przebudowy 1854-59 a więc w ciągu 6 lat zmarło w Lalinach 70 osób. W okresie międzywojennym w Lalinach były dwie klasy. Dzieci do klas 3-5 chodziły do szkoły w Redzyńskim, a do 6 i 7 klasy do Borowia. Po wyzwoleniu, w roku 1945, powstała w Lalinach szkoła siedmioklasowa.

Od roku 1959 działa aktywnie Koło Gospodyń Wiejskich. W ostatnich latach kobiety tworzą ludowy zespół „Lalinianki”. Reprezentują wieś na szczeblu lokalnym oraz regionalnym. Corocznie przygotowują piękne, dożynkowe wieńce zdobywające zaszczytne nagrody. Kultywują one tradycje regionu, przedstawiając ludowe obrzędy z okazji różnych świąt.

Wśród zasobów służących odnowie miejscowości wymieniono zasób przyrodniczy z nieskażonym środowiskiem naturalnym oraz dziedzictwo kulturowe z kapliczką przydrożną i krzyżami przydrożnymi. Wysoką pozycję w tym rozdziale przypisano Gminnej Izbie Pamięci, której modernizację wpisano do planowanych zadań inwestycyjnych i przedsięwzięć aktywizujących społeczność lokalną.

5.1.12. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Borowie

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Borowie, zostało przyjęte uchwałą Rady Gminy Borowie Nr XXXII/187/2001 oraz zmiana uchwałą Nr XL/173/2006, z dnia 24 sierpnia 2006 r.

W uwarunkowaniach Studium został szeroko omówiony stan dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Zostały scharakteryzowane poszczególne grupy zabytków, a także zamieszczono Katalog obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów zainteresowania konserwatorskiego.

Na podstawie analizy ustalono historyczne rozplanowanie przestrzenne, historyczną strukturę funkcjonalną, zidentyfikowano wartościowe obiekty kubaturowe, stanowiska archeologiczne. Pozwoliło to na określenie stref ochrony konserwatorskiej grupujących obszar o podobnej wartości kulturowej i krajobrazowej.

Strefą „A” – pełnej ochrony historycznej struktury przestrzennej, objęto:

- teren wokół kościoła parafialnego (starego) w granicach cmentarza przykościelnego w Borowiu,
- zespół dworsko – parkowy w Borowiu,
- zespół dworsko – parkowy w Głoskowie,

- park podworski w Kamionce.

Strefą „B” – ochrony zachowanych elementów zabytkowych, objęto:

- dawne rozplanowanie założenia rynkowego w Borowiu,
- teren cmentarza parafialnego w Borowiu,
- teren zespołu folwarcznego przy zespole dworsko – parkowym w Głoskowie,
- teren zespołu cegielni w Głoskowie,
- teren przy pomniku poświęconym poległym żołnierzom Wojska Polskiego w Jażwinach.

Strefą „K” – ochrony krajobrazu, objęto:

- teren przy cmentarzu parafialnym w Borowiu,
- aleję prowadzącą z Borowia do Kamionki,
- teren przy zespole dworsko-parkowym w Głoskowie.
- teren przy parku podworskim w Kamionce.

Dla każdej ze stref zostały określone szczegółowe ustalenia, zgodne z wymaganiami Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Borowie

5.2.1. Archeologia

Teren gminy Borowie należy do obszarów interesujących pod względem występowania stanowisk archeologicznych. Liczne ślady osadnictwa pierwotnego oraz działalności ludzi minionych kultur, spotykamy przede wszystkim na terenach rozciągających przy ciekach wodnych, m.in. nad rzeką Wilgą. Badania archeologiczne na terenie obecnej gminy Borowie, zapoczątkowane zostały już w 2 poł. XIX w. przez dr. L. Dudrewicza, który w 1882 r. opublikował swe znaleziska. Prace badawcze kontynuował Bogusław Werner w drugiej dekadzie XX w. Systematyczne badania w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski rozpoczęto w 1983 r., które przyniosły szereg cennych odkryć i znalezisk.

Najstarsze ślady osadnictwa na tym terenie pochodzą sprzed 10 tys. lat i są przynależne epoce paleolitu i późnego paleolitu (starszej epoki kamienia) kiedy klimat po zlodowaceniach zaczął się stopniowo ocieplać, stwarzając dogodne warunki do osiedlania się. Naturalnym podłożem dla rozwoju osadnictwa epok kamiennych były wydmy, które słabo zalesione i lekkie w uprawie przyciągały pierwotnych osadników. Posługiwali się narzędziami z krzemienia i surowców organicznych. Na zakładanie osad wybierano wydmy

leżące nad strumieniami lub małymi rzekami takimi jak Wilga. Znaleźisko w postaci bardzo licznych drobnych narzędzi kamiennych z okresu paleolitu zarejestrowano w miejscowości Laliny oraz Iwowe, skąd pozyskano: duże ilości surowca i półsurowca: narzutowo-bałtyckiego, czekoladowego, święciechowskiego, 31 narzędzi, w tym: tylczak typu Stawinoga, zbrojniki janisławickie, trapezy zwykłe, liściaki mazowszańskie.

Na większe osady natrafiamy na terenie gminy w okresie neolitu tj. w V – III tys. p.n.e. Ludność ta w dalszym ciągu żyjąca wśród lasów, przyswoiła sobie hodowlę zwierząt i uprawę roli. Znana jest osada z okresu młodszej epoki kamienia – neolitu w Starej Brzuzie oraz w Lalinach, gdzie znaleziono okrzeski i narzędzia krzemienne, m.in. grocik, natomiast w miejscowości Iwowe znaleziono fragmenty ceramiki. Znane są na terenie gminy Borowie stanowiska archeologiczne, a zwłaszcza osady z epoki brązu, (XVIII – IX w. p.n.e.) przynależne do tzw. kultury trzcinieckiej i łużyckiej, m.in. należą do nich odkryte ślady bytowania przedstawicieli tych kultur w okolicach Starej Brzuzy i miejscowości Laliny. Między innymi na cmentarzysku ciałopalnym kultury łużyckiej w tej miejscowości, odnaleziono drobne przedmioty brązowe, a w miejscowości Iwowe zanotowano: krzemienie - mikrordzenie wiórowe, łuszczenie, odlupki oraz znaczne ilości ceramiki.

We wczesnej epoce żelaza następuje na tych terenach znaczny rozwój. Powstają duże, rozległe osady, na dużą skalę rozpoczyna się karczowanie lasów. Kontynuację tego procesu obserwujemy po zmianie kulturowej, gdy dominującą kulturę łużycką zastępuje kultura grobów kloszowych. Cmentarzysko ciałopalne kultury grobów kloszowych odkryto w Brzuskowoli, znaleziono tu kilka naczyń oraz znaczne ilości ceramiki. Natomiast w miejscowości Iwowe odkryto zawieszkę brązową i fragmenty ceramiki z ornamentem paznokciowym. Ze szczytowym rozwojem terenów gminy spotykamy się w II w. p.n.e. – II w. n.e., wówczas to na dużą skalę używane jest żelazo, zarówno do produkcji narzędzi jak i broni oraz ozdób. W tym czasie powstaje duży zespół osadniczy nad Wilgą. W okresie późniejszym następuje załamanie gospodarcze i teren gminy pustoszeje.

Osadnictwo odradza się dopiero we wczesnym średniowieczu. Do znamienitych odkryć z tego okresu należą ślady osadnictwa w Filipówce, Nowej Brzuzie, a przede wszystkim znaleźisko luźne naczyń z cylindryczną szyjką oraz cmentarzysko w Lalinach, z którego pozyskano: cztery brązowe kabłączki skroniowe, fragment pierścionka brązowego, paciorki, guziczek brązowy, przęślik gliniany. Z tego czasu pochodzi też gwóźdź żelazny z miejscowości Iwowe. Okres późnośredniowieczny reprezentują m. in. stanowiska w Gozdzie, Filipówce, Łopaciance.

5.2.2. Osadnictwo i zabytkowe szlaki komunikacyjne

Tereny obecnej gminy już w X wieku włączone były do państwa piastowskiego. Przeludnione szlachtą zaściankową Mazowsze Stare i Polne prędko stało się terenem emigracji ludności na sąsiednie obszary, a przede wszystkim na północno-wschodnie Mazowsze, leżące po prawej stronie Wisły, zwane Mazowszem Leśnym. Rozciągały się tu bezludne puszcze, które stopniowo zostawały zaludniane głównie przez drobną szlachtę. Jedną z fal kolonizacyjnych przyszła z głębi Mazowsza w 2 połowie XIV wieku, nasilając się po podpisaniu unii polsko-litewskiej w Krewie w 1385 r. Kolonizatorami tych terenów było przede wszystkim drobne rycerstwo, stanowiące początek późniejszej szlachty zagrodowej. W XV wieku kolonizacja obejmowała całe połacie ziem wschodniego Mazowsza, m.in. lokowane były takie miasta, jak: Łaskarzew, Latowicz, Miastków Kościelny, Garwolin. Proces lokacyjny wzmożył się zwłaszcza w 1 połowie XVI wieku, prawa miejskie otrzymały wówczas m.in.: Borowie, Zwola Poduchowna, Parysów, Kozłów. W tym czasie licznie też powstawały parafie, m.in. erekcji parafii dokonano w Parysowie, Zwoli Poduchownej, i szczególnie nas interesującym Borowiu.

Sieć dróg lądowych w owym czasie można podzielić na dwie kategorie: gościńce i drogi lokalne. Drogi lokalne służyły komunikacji w obrębie każdej miejscowości a dalej stanowiły połączenie z młynem i sąsiednimi wsiami, z kościołem, z najbliższą miejscowością. Drogi te bywały ogólnie dostępne, ale też mogły być przez właścicieli dóbr, przez które przechodziły zamykane dla obcych. Na gościńcach, czyli drogach publicznych dostępnych dla wszystkich, odbywał się ruch o szerszym zasięgu. Łączyły one między sobą ośrodki handlu i administracji, a więc miasta będące miejscami targów i jarmarków, ośrodkami większych dóbr, stolicami województw, ziem, powiatów, siedzibami biskupstw i archidiakonatów.

Przebieg dróg wszelkiego rodzaju charakteryzuje długotrwała niezmienność, ze względu na fakt iż sieć osadnicza zmieniała się bardzo powoli. W rezultacie można przyjąć, że stan dróg z XVI wieku, w ogromnej mierze odpowiada stanowi z XVIII czy XIX stulecia. Pewne zmiany wprowadzone zostały w sieci dróg publicznych w związku z rozwojem poczty w XVIII i XIX wieku. Wyodrębniono wtedy osobną kategorię dróg pocztowych, a gdzieś tam zaczęto także prostować niektóre odcinki gościńców.

Duże znaczenie posiadał średniowieczny szlak jaki przebiegał przez teren gminy, wzdłuż rzeki Wilgi m.in., przez Kamionkę, Głusków, Garwolin i dalej w kierunku Wisły. Jego ranga wzrosła zwłaszcza w XVI wieku, gdy Wisłą były przewożone do Gdańska ogromne ilości zboża. Zaliczany on był do szlaków drugiej klasy na Mazowszu. Również tej samej klasy

był także trakt z Garwolina przez Głusków, Wilchtę, Borowie, do Stoczka. W 2 poł. XVI wieku znaczącą drogą w Województwie Mazowieckim był szlak z Żelechowa przez Miastków Kościelny, Borowie (Jastrzębie), Parysów do Siennicy. W okresie późniejszym, tj. w wieku XVIII, nabrała znaczenia droga do dynamicznie rozwijających się Siedlec. Wiodła ona od Garwolina przez Głusków, Borowie, Łopaciankę. Oddziaływanie wyżej wymienionych dróg na rozwój osadnictwa na tym terenie, było znaczące o czym świadczą bardzo wczesne rodowody miejscowości i erekcje parafii na tym obszarze.

5.2.3. Zabytki sakralne

Parafia w Borowiu została erygowana w 1547 r., staraniem Jana Warszawskiego, kasztelana liwskiego. Obecny klasycystyczny kościół wzniesiony w 1831 r. z fundacji Liwii z Załuskich Moszyńskiej, kasztelanki lubelskiej, w miejsce poprzedniego drewnianego z 1555r., przebudowanego lub na nowo wzniesionego w 1715 r. Konserwowany w 1845 r. Okna powiększone w 1888r., pierwotnie półkoliste. Szczyt pseudobarokowy z wieżyczką na sygnaturę nadbudowany ok. 1907 r.

Kościół orientowany, założony na rzucie prostokąta, halowy, trójnawowy. Wzniesiony z cegły na fundamentach ceglanych. Jest to kościół bezwieżowy o zwartej bryle, bez wyodrębnionego prezbiterium i kruchty; dach dwuspadowy, jednokalenicowy. Wieżba dachowa krokwiowo-belkowa wzmocniona jętkami i stolcem, na strychu polepa. Dach kryty blachą cynkową. W latach 2012 – 2013 budynek dawnego kościoła przez władze samorządowe gruntownie odrestaurowany wewnątrz i na zewnątrz, wymieniono poszycie z blachy cynkowej na dachówkę ceramiczną, odbudowano wieżyczkę na dachu.

Zewnątrz elewacje boniowanie w poziomie pasy, z gzymsem kordowym, nad którym pierwotnie półkoliste okna. Fasada jednoosiowa zwieńczona trójkątnym szczytem z rzeźbionym barokowym krucyfiksem datowanym na 2 poł. XVII wieku. Nad szczytem wtórne wolutowe zwieńczenie z murowaną wieżyczką na sygnaturkę. Na osi prostokątny otwór drzwiowy z niewielkim trójkątnym frontem, nad nim półkoliste okno. Elewacje z poziomym boniowaniem i opaską w murze na wysokości okien. Otwory okienne prostokątne zamknięte półkoliście. We wnętrzu wyodrębnione zamknięte prosto prezbiterium z kruchtą i zakrystią po bokach. W przęśle zachodnim niewielka kruchta na osi i dwa pomieszczenia boczne komunikujące się z nawami.

Zlokalizowana przed fasadą kościoła brama-dzwonnica uderza niebywałą wielkością. Może świadczyć, że poprzedni kościół był znacznie okazalszy od istniejącego. Wy tłumaczenie takiego stanu rzeczy znajdujemy w tym, że rosyjski zaborca nie pozwalał na

budowanie okazałych świątyń katolickich i dlatego kościół budowany w 1831 roku jest tak skromny w porównaniu z bramą-dzwonnica. Brama-Dzwonnica została zapewne wzniesiona w 1 ćw. XVIII wieku, być może ok. 1715 r., ze szczytem nadbudowanym w 1907 r. Reprezentuje styl barokowy. Została wzniesiona z cegły palonej, tynkowana. Wyższa część środkowa rozczłonkowana pilastrami zwieńczona gzymsem półkoliście wygiętym na osi, w zaokrąglonych narożach otwory szczelinowe z klatek schodowych. W przyziemieniu na osi arkadowe przeźrocze. Niższe części boczne połączone spływami, przeprute wysokimi wąskimi arkadami.

5.2.4. Dwory

Do okazalszych rezydencji włościańskich na terenie gminy, należy zespół dworsko-parkowy w Borowiu. Dwór został wybudowany w 1 ćw. XIX wieku dla Moszyńskich. W okresie przedwojennym właścicielami Borowia i zespołu dworskiego byli: Ignacy Józwicki ożeniony z Abramowiczówną z Kamionki. Bezdzielni scedowali majątek na Popławskich. Ostatni właściciel do 1945 r. Bronisław Popławski ożeniony był z siostrą Józwickiej. W latach 1946 i 1956 dwór był remontowany i częściowo przebudowany. Obecnie w dworze mieści się Urząd Gminy Borowie. Dwór reprezentuje klasycyzm. Usytuowany frontem na południe. Wzniesiony z cegły pełnej, palonej, obustronnie tynkowany. Parterowy, na piwnicach sklepiony częściowo kolebką. Oparty na rzucie prostokąta z portykami: od frontu mniejszym, o czterech kolumnach tokańskich, osłoniętym trzypolaciowym daszkiem; od wschodu szerokim, sześciokolumnowym, zwieńczonym trójkątnym frontonem z oknem półkolistym.

Drugi zespół dworsko-parkowy położony jest w Głoskowie. Dwór został zbudowany w 1 poł. XIX w. Dla jakich właścicieli został wybudowany dwór dokładnie nie wiadomo. Na przełomie XVIII i XIX w. dobra Głosków należały do Młyńskich. Następnie do Przebédowskich i Stalkowskich. W 1904 roku nowym właścicielem Głoskowa został Bazyli Afanasjew. W tym czasie na terenie folwarku znajdowały się budynki koszarowe wojsk carskich. Poza tym były budynki gospodarcze takie jak cegielnia, młyn. Po śmierci Afanasjewa dobra Głosków zostały sprzedane przez Towarzystwo Kredytowe Ziemskie w Warszawie, Joannie Czernieckiej i Abramowi Sukiennikowi zamieszkałym w Siedlcach. Następnymi właścicielami byli: Ignacy Dmowski i Jerzy Talma od 1939 do 1946 r. Po wojnie dobra Głosków wraz z dworem upaństwowiono. W 1965 r. nastąpiła rekonstrukcja dworu po uprzednim rozebraniu starego drewnianego. Dwór usytuowany jest frontem w kierunku wschodnim. Murowany, obustronnie tynkowany. Założony na planie wydłużonego

prostokąta. Parterowy, w części południowej podpiwniczony. Nakryty wysokim dachem czterospadowym o połaciach z dachówki zakładkowej. Od frontu ryzalit z głównym wejściem.

5.2.5. Parki

Do interesujących parków na terenie gminy, należy park dworski w Borowie. Posiada kształt wielokąta zbliżonego do trapezu. Został założony w 1 poł. XIX w. i zajmuje obszar o powierzchni ponad 6 ha. Układ kompozycyjny i funkcjonalny parku łączy się ściśle z głównym elementem założenia jakim jest budynek dworu zlokalizowany w części centralnej. Kolisty gazon usytuowany osiowo przed frontem budynku, stanowi równocześnie zamknięcie osi wjazdu do parku. Otwarta przestrzeń gazonu tworzy wnętrze zamknięte ze wszystkich stron wysoką zielenią w luźnym układzie kompozycyjnym, znamionym dla parków o charakterze krajobrazowym. Drzewa parkowe oddzielały jednocześnie budynek dwór od zabudowań folwarcznych. Drzewa nie tworzą układu regularnego prócz alei grabowej wzdłuż drogi prowadzącej w kierunku głównego wjazdu. Park jest schludnie utrzymany, trawniki wykoszone, samosiewy usunięte. Wiek drzew jest dość zróżnicowany, najstarsze rosną między dworem a stawem. Do najcenniejszych należą jesiony pensylwańskie, klony zwyczajne i jesiony wyniosłe. Niektóre drzewa z uwagi na ich wiek i wartości przyrodnicze wpisano do rejestru pomników przyrody. Związek z istniejącym zespołem dworsko-parkowy w Borowiu wykazuje okazała aleja z nasadzeniami starodrzewem, wiodąca z Borowia do Kamionki. Stanowi ona znaczący akcent w krajobrazie miejscowości.

Drugim co do wielkości jest park dworski w Kamionce, o powierzchni około 5 ha. Położony jest wśród pól i łąk na północ od miejscowości. Park założono w 1 poł. XIX w. Na niewielkim wzniesieniu znajdował się dwór ujęty kępami starodrzewu. Założenie parkowe ma kształt zbliżony do prostokąta. Główna aleja parkowa usytuowana jest po przekątnej parku. Jest to aleja grabowa częściowo obłożona na grobli między dwoma rowami. Roślinność parku charakteryzują rośliny gleb żyznych i wilgotnych. W bezpośrednim sąsiedztwie dwóch stawów rośnie las olszowy. Wśród starodrzewu przeważają: jesiony wyniosłe, brzozy brodawkowate, kasztanowce białe, olsze czarne, graby, lipy drobnolistne. W podszycie występują: leszczyna, tarnina, jaśmin, bez czarny, śnieguliczka. W parku funkcjonuje betoniarnia.

Do stosunkowo niewielkich założeń parkowych należy park dworski w Głoskowie, zajmujący powierzchnię 1,8 ha. Położony przy drodze Garwolin-Stoczek Łukowski. Od strony południowej park opływa rzeka Wilga. Obecnie w zespole mieści się ośrodek

„MONAR”. Park o charakterze krajobrazowym związany jest ściśle z budynkiem dworu. Cześć frontowa rozbudowana została bardziej od ogrodowej. Ta ostatnia ograniczała się w zasadzie do parterów kwiatowych i drzew ozdobnych, rozmieszczonych symetrycznie po bokach ganku, natomiast zwarty drzewostan w części frontowej służył dla podkreślenia dla kolistego wazonu oraz granic parku. Najstarsze drzewa w parku zgrupowane są przy granicy południowej oraz grobli nad południowym brzegiem stawu. Z drzew występujących w parku dominują liściaste: brzozy brodawkowate, graby pospolite, lipy drobnolistne, jesiony wyniosłe, wiązy szypułkowe, robinie białe, wiązy polne, klony zwyczajne. Obok drzew wysokich występują krzewy: berberys, dereń, jaśminowiec, bez lilak, śnieguliczka, ałyczka, żywotnik zachodni.

5.2.6. Budownictwo

Budownictwo w okolicach Borowia, głównie opierało się na wykorzystywaniu drewna jako podstawowego materiału do wznoszenia budowli. Obiekty murowane stanowią pojedyncze przykłady. Spośród nich wymienić należy dom nr 24 w zespole cegielni w Głoskowie, dawna szkoła w miejscowości Iwowe. Przeważająca większość budynków ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków, datowana jest na lata 20 - te i 30 - te XX wieku.

W zabudowie zagród wiejskich na terenie gminy Borowie, typowe rozwiązanie sprowadza się do założenia składającego się z trzech podstawowych budynków: domu mieszkalnego, budynku inwentarskiego i stodoły. W obiektach wchodzących w skład siedliska, występuje głównie konstrukcja zrębowa. Podstawę konstrukcji stanowi podwalina zwęgłowana na obłap lub na nakładkę z zamkiem, posadowiona na kamieniach polnych lub ceglanej podmurówce. Od góry konstrukcję zrębu spinają oczepy związane na nakładkę z zamkiem oraz zacięte w oczepie belki stropowe ułożone w poprzek budynku. Więźba dachowa konstrukcji krokwiowo - jętkowej, krokwie zaczopowane w opasce, oczepie lub belkach stropowych. Konstrukcja sumikowo - łątkowa do wznoszenia zrębu nie jest spotykana. Ten rodzaj konstrukcji stosowano do osadzenia okien i drzwi, zwłaszcza w okresie międzywojennym. W zdecydowanej większości budynków występuje zewnętrzny szalunek.

Na terenie gminy Borowie przeważają domy szerokofrontowe, dwutraktowe, w których pomieszczenia tworzą dwa ciągi wewnątrz rozplanowanych równolegle do osi wzdłużnej budynku. Wnętrzami tymi zwykle są dwie lub trzy izby, komora i sień.

Rozplanowanie wnętrz domów występujących na terenie gminy Borowie dzielimy zasadniczo na dwie grupy:

- z dośrodkowym układem pomieszczeń, gdzie urządzenia ogniowo - grzewcze są usytuowane w centrum budynku a pomieszczenia wnętrza rozmieszczone są wokół tych urządzeń, np. dom nr 10 w Brzuskowoli, domy nr 22 i 62 w Chrominie, domy nr 16 i 18 w Goździe, dom nr 32 w Lalinach, dom nr 39 w Starej Brzuzie.
- z osiowym układem pomieszczeń, gdzie pomieszczenia usytuowane są symetrycznie po obu stronach budynku, np. dom nr 48 w Chrominie, domy nr 25, 64, 67 w miejscowości Iwowe, dom nr 32 w Nowej Brzuzie.

Na terenie gminy Borowie zasadniczo występuje dwa typy dachów:

- dwuspadowe, którym w większości przykryte są domy, np.: dom nr 7 w Brzuskowoli, dom nr 14 w Goździe, dom nr 26 w Lalinach.
- naczółkowe, rzadziej spotykane, np.: w dawnej szkole w miejscowości Iwowe.

W pierwszej połowie XX wieku dość licznie stosowano geometryczne motywy zdobnicze umieszczane głównie na szczytach domów, listwach podokapowych, drzwiach, okiennicach oraz nad drzwiami i oknami. Ten rodzaj budownictwa reprezentują przede wszystkim: domy nr 55, 56, 64 w miejscowości Iwowe.

5.2.7. Zabytki techniki

Na terenie gminy Borowie, na przestrzeni dziejów, nie występowały obiekty techniki o dużej skali i skomplikowanej technologii. Lokalizowano takie obiekty jak: cegielnie, kuźnie, młyny, wiatraki. Spośród nich zachował się do dnia dzisiejszego wiatrak w Chrominie, młyn Czarnów w miejscowości Kamionka oraz cegielnia w Głoskowie.

Wiatrak w Chrominie usytuowany jest przy drodze do Latowicza, po wschodniej stronie, w odległości ok. 150 m na północ od torów kolejowych. Został wybudowany w 1868 r. przez budowniczego wiatraków Ignacego Borkowskiego, dla rodziny Głowackich. W 1947 r. zainstalowano silnik spalinowy o mocy 10 KM. Śmigi zdjęto w 1950 r. Złożenie kamieni przeniesiono na I piętro w 1957 r. W 1968 r. zainstalowano silnik elektryczny. Wiatrak pracował do 1976 r. Przemiału zaniechano ze względów ekonomicznych.

Budynek wiatraka założony jest na planie czworoboku o ścianach nieznacznie zbliżonych ku górze, przykryty dachem dwuspadowym z naczółkiem od strony skrzydeł i nadwieszonym szczytem nad ścianą mączną. Na dużych głazach polnych ułożone są podwaliny w formie równoramiennego krzyża z bali o zaoblonych końcach. Ściany wiatraka konstrukcji szkieletowej, od zewnątrz odeskowane „do czoła”, ściana nawietrzna obita

dodatkowo gontem. Konstrukcję tworzą poziome belki oparte na pojazdach /prożna i czołowa/ poziome oparte na mącznicy, w niej zacięte, oraz cztery belki oczepów i współpracującą z nimi sztagą strzemienną. Urządzenia maszynowe, urządzenia pomocnicze: na I piętrze znajduje się złożenie z kamieni, walce, cylinder oraz skrzynia mączna. Na II piętrze tzw. szmerglówka do czyszczenia zboża. Mlewnik kamienny umieszczony asymetrycznie. Kamienie o średnicy 100 cm, tzw. nalewanie, obudowane drewnianym łubiem z pokrywą. Stojak typowy. Kosz zsypowy pojemności ok. 200 kg, z korytkiem. Mechanizm regulacji kamieni dźwigniowy. Brak żurawika do podnoszenia kamieni. Odsiewacz cylindryczny długości cm 300 cm w obudowie drewnianej, naciąg z gazy, stoi przy prawej ścianie bocznej. Transmisja na to urządzenie zdemonstrowana. Obok odsiewacza skrzynia mączna na wysokich nóżkach. Walce tzw. 50-tki przy bocznej, lewej ścianie, pozbawionej skrzyni zasypowej. Przy walcach elewator związany ze złożeniem kamieni /podnosił mlewo z kondygnacji kozłowej na I piętro/. W wiatraku zachował się warsztat stolarski, tkaczki młyńskie, waga zamontowana w podłodze. Winda ręczna drewniana, umieszczona przy ścianie mącznej.

Bardzo starym obiektem techniki, wzniesionym w pocz. XIX w. jest młyn wodny w miejscowości Kamionka – Czarnów. Został usytuowany nad rzeką Wilgą. Wzniesiony z drewna w konstrukcji zrębowej na planie prostokąta. Osadzony został częściowo podwaliną bezpośrednio na gruncie a częściowo wsparty na: podmurówce z betonowych pustaków, słupkach drewnianych, słupkach murowanych z cegły.

Dobudówka turbiny drewniana o słupowo-ramowej konstrukcji ścian oraz ruszty pionowych i poziomych pali drewnianych wbitych w dno rzeki – mocno zniszczone. Niegdyś napęd oparty był na turbinie wodnej Francisa wyprodukowanej w 1928 r. w Radomsku. Później w młynie zainstalowano napęd z silników elektrycznych. Na wyposażeniu są mlewniki z wytwórni maszyn w Radomsku. Obok nich znajdują się kosze zasypowe oraz elewatory. Na piętrze nad walcami tak zwane zasięki, a na poddaszu odsiewacze cylindryczne. Na wyposażeniu młyna jest również złożenie kamieni w Łubiach drewnianych.

Interesującym zespołem z grupy zabytków techniki, jest zespół cegielni w Głoskowie, pochodzący z początku XX w. Z pierwotnych budynków cegielni do dnia dzisiejszego zachował się piec do wypalania cegły, maszynownia oraz budynek mieszkalny. Piec został wzniesiony z cegły palonej oraz szamotowej, na planie wydłużonego prostokąta. Ściany zewnętrzne są lekko zbieżne ku górze. W ścianach otwory wejściowe do wnętrza prostokątne zakończone półkoliście z ceglanyimi łukami odcciążającymi. Połowa długości pieca przykryta jest dachem dwuspadowym.

5.2.8. Cmentarze

Do zabytkowych nekropolii na terenie gminy Borowie należy cmentarz parafialny w Borowiu. Został założony w 1 poł. XIX w. na powierzchni 0,25 ha. W końcu XIX w. założono cmentarz tzw. nowy, a następnie w połowie XX w. połączono oba cmentarze zajmując teren pomiędzy nimi. Na obecny układ cmentarza wpłynęły bezpośrednio dwa odrębne układy przestrzenne cmentarzy dawniejszych. Cmentarz „stary” w kształcie prostokąta z jedną aleją prowadzącą przez środek cmentarza od bramy znajdującej się w południowym ogrodzeniu. Cmentarz „nowy” założono przy drodze prowadzącej z centrum wsi do miejscowości Jażwiny. Cmentarz miał kształt zbliżony do prostokąta z bramą i dwoma furtkami od strony drogi. Od bramy prowadziła aleja na kierunku wschód-zachód, łącząca alejkę biegnącą dookoła wewnątrz ogrodzenia. Brak jest jednolitego charakteru nekropolii.

Części cmentarza starsze wyniesione są w stosunku do części środkowej ponad dwa metry, ponadto znajduje się tam stary drzewostan i bardzo gęsto usytuowane małe groby. Na części środkowej nowe groby są duże, sytuowane luźno, z pozostawionymi przejściami wokół nich. Najstarsze nagrobki znajdują się na terenie cmentarza „starego”. Jest tu duża ilość krzyży metalowych, bardzo zniszczonych z zatartymi napisami. Na terenie cmentarza „nowego” znajduje się szereg bardzo zniszczonych nagrobków wybudowanych z cegieł bez tablic epitafijnych. Stare nagrobki usytuowane są bardzo gęsto. Przeważają nagrobki współczesne, wykonane z lastryka i granitu. Na wyróżnienie ze względu na wartości historyczne i artystyczne zasługują nagrobki: rodziny Abramowiczów oraz rodziny Jóźwickich, które w 2016 roku, zostały wpisane do rejestru zabytków ruchomych województwa mazowieckiego. Na szczególną uwagę zasługuje pomnik usytuowany w centralnej części cmentarza, poświęcony poległym żołnierzom polskim podczas drugiej wojny światowej.

5.2.9. Miejsca pamięci

Na terenie gminy Borowie znane są miejsca upamiętniające ważne wydarzenia z historii naszego kraju. W walce z okupantem hitlerowskim w latach 1939-1944 zginęło w Borowiu i okolicznych wsiach wielu Polaków. Dla uczczenia ich pamięci wzniesiono obelisk pomiędzy cmentarzem starym i nowym. Obelisk ten, po złączeniu obu cmentarzy znajduje się w centrum nekropolii. Został wzniesiony w formie obelisku z dużych granitowych kamieni polnych i zwieńczony krzyżem z figurą Ukrzyżowanego Chrystusa.

W dniach 16-17 września 1939 r. rozegrała się w pobliżu Jażwin bitwa pomiędzy batalionem Wojska Polskiego pod dowództwem kapitana Czesława Wiścickiego z siłami niemieckiej Dywizji Pancernej „KEMPF”. Na wschodnim krańcu Jażwin usytuowano pomnik upamiętniający to wydarzenie. Pomnik wykonano z olbrzymiego granitowego głazu narzutowego, o naturalnych kształtach. Od frontu umieszczono tablicę inskrypcyjną oraz order „Virtuti Militari”. Na stylizowanej fladze polskiej.

Na pamiątkę odzyskania niepodległości w 1918 r. wzniesiono w Łopaciance pomnik w dziesiątą rocznicę tego wydarzenia. Posiada formę obelisku z łupanych kamieni polnych i zwieńczony jest krzyżem z kutego żelaza. W ścianie frontowej umieszczono tablicę inskrypcyjną w formie serca.

Krzyż i płyta pamiątkowa Tomasza Popławskiego – wnuczka dziedzica Kamionki, z roku 1922 znajduje się przy drodze polnej z Kamionki do Słupa. W tym miejscu zostało pochowanych kilku żołnierzy Armii Radzieckiej, poległych w czasie II wojny światowej.

5.2.10. Kapliczki, figury i krzyże przydrożne

Na terenie gminy Borowie spotykamy liczne i różnorodne kapliczki, figury i krzyże przydrożne. Interesującym obiektem w tej grupie jest kubaturowa kapliczka domkowa, z małym wnętrzem mieszczącym kilka osób, usytuowana przy posesji nr 67a w miejscowości Iwowe. Pochodzi z pocz. XX wieku i reprezentuje styl neogotycki. Wzniesiona z cegły palonej, o surowych elewacjach wzmocnionych na narożach lizenami. Wyróżnikiem w architekturze kapliczki jest zastosowanie gzymsu kroksztynowego załamanego nad drzwiami oraz ostrych łuków odporowych nad otworami drzwiowymi i okiennymi.

Przedstawienia figuratywne spotykamy na terenie gminy bardzo rzadko. Należy do nich kapliczka słupowa z polichromowaną figurą Chrystusa Gorejące Serce z 1936 roku, usytuowana na skwerku przed kościołem w Borowiu. Okazałym obiektem w tej grupie zabytków jest figura Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej w Chrominie. Usytuowana przy skrzyżowaniu z drogą do Lalin, ustawiona na czworobocznym cokole o ściętych narożach i stożkowej podstawie.

Powszechnie na terenie gminy wznoszono kapliczki murowane w postaci słupów lub filarów na rzucie kwadratu albo prostokąta z małym wnętrzem mieszczącym tylko przedstawienie osoby boskiej bądź świętego. Kapliczki te często miewają formę zróżnicowaną i zdobione są gzymsami, płycinami o różnych kształtach i nakrywane daszkami namiotowymi lub krzyżującymi się dwuspadowymi. Do tego typu obiektów należą m.in. kapliczki w miejscowościach: Gózd, Łopaciance przy posesji nr 37, Starej Brzuzie przy

posesji nr 37 - datowane na pierwszą połowę XX wieku. Wśród kapliczek słupowych wyróżnia się kapliczka przy posesji nr 132 w miejscowości Iwowe, z misternie wykonanymi guttami oddzielającymi cokół od gzymsu.

Najliczniej na terenie gminy występują krzyże przydrożne. Wykonywane są z różnych materiałów: kamienia, metalu, betonu, drewna. Te kamienne czy betonowe posiadają najczęściej formę wielostopniowego cokołu, na którym osadzony jest krzyż. Do unikatowych obiektów należy drewniany krzyż przy posesji nr 46 w Jażwinach, z wyrytą datą 1936 r.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

5.3.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

W rejestrze zabytków nieruchomych województwa mazowieckiego znajduje się 6 obiektów zabytkowych z terenu gminy Borowie.

Wykaz zabytków ujętych w rejestrze zabytków został przedstawiony w tabeli nr 1.

Tabela nr 1

Wykaz obiektów z terenu gminy Borowie wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa mazowieckiego				
Lp.	Miejscowość	Obiekt i adres	Materiał i datowanie	Nr i data rejestru
1	Borowie	Kościół par. pw. Św. Trójcy (nie użytkowany w celach sakralnych)	Mur., 1831 r., przebudowany w 1888 r. i 1907 r.	303 z 29.12.1983 r.
2	Borowie	Brama-dzwonnica z zespołu kościoła pw. Św. Trójcy	Mur., 1 ćw. XVIII w.	303 z 29.12.1983 r.
3	Borowie	Dwór, ob. Urząd Gminy	Mur., 1 ćw. XIX w.	92/435 z 22.03.1962r.
4	Borowie	Park w zespole dworu	1 ćw. XIX w.	92/435 z 22.03.1962r.
5	Głusków	Dwór, ob. ośrodek „MONAR”	Mur., 1 ćw. XIX w., rekonstrukcja 1965 r.	41/222 z 19.11.1959 r.
6	Głusków	Park w zespole dworu	pocz. XIX w.	103 z 19.05.1976 r.

5.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

W rejestrze zabytków ruchomych województwa mazowieckiego znajdują się obiekty zabytkowe z terenu gminy Borowie, stanowiące wyposażenie kościoła parafialnego pw. Św.

Trójcy w Borowiu, który nie jest obecnie wykorzystywany do celów sakralnych. Kościół został przejęty przez Urząd Gminy w Borowiu i po wykonaniu prac remontowo-konserwatorskich, pełni funkcje kulturalne. W rejestrze zabytków ruchomych województwa mazowieckiego znajdują się również zabytkowe nagrobki z terenu cmentarza parafialnego.

Wykaz obiektów ujętych w rejestrze zabytków został przedstawiony w tabeli nr 2.

Tabela nr 2

Wykaz obiektów z terenu gminy Borowie wpisanych do rejestru zabytków ruchomych województwa mazowieckiego.					
Lp	Miejscowość	Obiekt i czas powstania	Miejsce przechowywania	Nr rej. zab.	Data wpisu
1	Borowie	Ołtarz główny, 3 ćw. XIX w.	Kościół parafialny	B-329, poz.1.	22.11.2012 r.
2	Borowie	Ołtarz boczny z obrazem „Chrystusa Gorejące Serce”, 1888 r.	Kościół parafialny	B-329, poz. 2	22.11.2012 r.
3	Borowie	Ołtarz boczny z obrazem „Matki Boskiej Częstochowskiej”, 1888r.	Kościół parafialny	B-329, poz. 3	22.11.2012 r.
4	Borowie	Ambona, XVII w.	Kościół parafialny	B-329, poz. 4	22.11.2012 r.
5	Borowie	Chrzcielnica, poł. XVIII	Kościół parafialny	B-329, poz. 5	22.11.2012 r.
6	Borowie	Organy, 1880 r.	Kościół parafialny	B-329, poz. 6	22.11.2012 r.
7	Borowie	Epitafium Franciszka Olszewskiego po 1847 r.	Kościół parafialny	B-329, poz. 7	22.11.2012 r.
8	Borowie	Epitafium Barbary Olszewskiej po 1869 r.	Kościół parafialny	B-329, poz. 8	22.11.2012 r.
9	Borowie	Krucyfiks z fasady, 2 poł. XVII w.	Kościół parafialny	B-329, poz. 9	22.11.2012 r.
10	Borowie	Nagrobek rodziny Józwickich	Cmentarz parafialny	B-1289/2016 poz. 1	19.09.2016 r.
11	Borowie	Nagrobek rodziny Abramowiczów	Cmentarz parafialny	B-1289/2016 poz. 2	19.09.2016 r.
12	Borowie	Nagrobek Władysława Ostrzyckiego	Cmentarz parafialny	B-1289/2016 poz. 3	19.09.2016 r.

5.3.3. Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

W rejestrze zabytków archeologicznych województwa mazowieckiego nie figurują obiekty z terenu gminy Borowie.

5.3.4. Obiekty uznane za pomniki historii i parki kulturowe

Na terenie gminy Borowie nie figurują obiekty uznane jako pomniki historii, a także nie został utworzony park kulturowy.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.

W gminie Borowie Wójt prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gminna ewidencja zabytków obejmuje 242 obiekty, w tym 183 stanowiska archeologiczne.

Wykaz zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków został przedstawiony z załączniku nr 1 do Programu opieki nad zabytkami Gminy Borowie na lata 2015 – 2018.

5.5. Obiekty wpisane do rejestru pomników przyrody

Pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupienia o szczególnej wartości naukowej, kulturalnej, historyczno – pamiątkowej i krajobrazowej oraz odznaczają się indywidualnymi cechami wyróżniającymi je wśród innych tworów. W rejestrze pomników przyrody województwa mazowieckiego znajdują się 4 obiekty występujące na terenie gminy Borowie.

Wykaz pomników przyrody ujętych w rejestrze został przedstawiony w tabeli nr 3.

Tabela nr 3

Wykaz pomników przyrody z terenu gminy Borowie wpisanych do rejestru województwa mazowieckiego				
Lp.	Miejscowość	Miejsce występowania	Rodzaj obiektu	Ilość

1	Borowie	Park dworski	jesion wyniosły	1
2	Kamionka	Park dworski	dąb szypułkowy	1
3	Słup Pierwszy	Przy drodze krajowej nr 76	dąb szypułkowy	1
4	Borowie	Park dworski	Lipa drobnolistna	1
5	Borowie	Park dworski	Klon jawor	2
6	Borowie	Park dworski	jesion	5

5.6. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Na obszarze gminy Borowie spotykamy różnego rodzaju obiekty zabytkowe. Są tu liczne stanowiska archeologiczne, stare trakty, zabytki sakralne, założenia rezydencjonalne, zabytki budownictwa i techniki, cmentarze i miejsca pamięci, kapliczki, figury i krzyże przydrożne. Niektóre z nich posiadają znaczną wartość kulturową. Do najcenniejszych zaliczany jest stary kościół w Borowiu, wzniesiony w 1831 r. Kościół ten został opuszczony przez parafię w 1989 roku, po wybudowaniu nowego w innym miejscu. Niszczyjący kościół został przejęty przez Samorząd Gminy Borowie z zamiarem przeprowadzenia prac remontowo-konserwatorskich i uratowania świątyni. Kościół reprezentuje styl klasycystyczny. Posiada charakterystyczną sylwetkę o bezwieżowej bryle, z elewacjami pokrytymi poziomymi boniowaniami.

W zespole kościoła znajduje się niespotykane okazała brama - dzwonnica, z 1 ćw. XVIII wieku, wyróżniająca się swą formą w skali regionu. Kościół wraz z usytuowaną na osi kościoła bramą-dzwonnica oraz usytuowaną na tej osi figurą Chrystusa Gorejące Serce, tworzy interesujące założenie przestrzenne. Charakterystyczną cechą tego założenia jest bezpośrednie, regularne i osiowe powiązanie kościoła z wnętrzem rynku. W tym miejscu skoncentrowane zostało główne napięcie urbanistyczne miejscowości, a niebawem stanie się centrum kulturalnym. Urząd Gminy jako inwestor przeprowadza zakrojone na szeroką skalę prace remontowo-konserwatorskie obiektu. Obecnie trwają w kościele prace konserwatorskie wyposażenia, tj. ołtarzy, ambony, organów, obrazów. Po ich zakończeniu kościół zostanie

udostępniony społeczeństwu, będzie pełnił funkcje kulturalne. Będą mogły tu być organizowane różne uroczystości, koncerty muzyczne, inscenizacje, a samo wnętrze z pełnym wyposażeniem kościelnym można traktować jako placówkę muzealną. A zatem kościół będzie służył nie tylko lokalnej społeczności, ale będzie odwiedzany przez zainteresowanych z całego regionu, a nawet z różnych zakątków kraju.

Wielkie znaczenie dla gminy posiada też zespół dworsko-parkowy w Borowiu. W nim to ulokował swoją siedzibę Urząd Gminy Borowie. Budynek dworu został wyremontowany i zmodernizowany zgodnie z zasadami konserwatorskimi na potrzeby urzędu. Pięknie odrestaurowany z zewnątrz i stylowo wyposażony we wnętrzu daje świadectwo wielkiego zaangażowania i dobrego gustu władz Gminy. Każdego dnia odwiedza urząd wielu petentów, gości, turystów, którzy mogą podziwiać świetnie zachowany przykład staropolskiej siedziby ziemiańskiej.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Na terenie gminy Borowie znajduje się 6 obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa mazowieckiego. W wojewódzkiej ewidencji zabytków województwa mazowieckiego ujętych zostało 242 obiekty z terenu gminy Borowie, w tym 183 stanowiska archeologiczne.

Niewielka część zabytków nie jest utrzymywana w dobrym stanie. Wiele obiektów uległo degradacji, zwłaszcza odznaczających się swą wyjątkowością i dużą wartością, budynków przemysłowych. Cały teren opuszczonego zespołu cegielni w Głoskowie porastają dziko rosnące samosiewy drzew i krzewów. Z okazałego pieca do wypalania cegły w znacznej części pozostały ruiny, rosną na nim chaszcze powodujące lasowanie i butwienie ceglanego budulca. Jedynie wysoki komin jest jeszcze dzisiaj wykorzystywany przez firmy telekomunikacyjne, które umieściły na nim urządzenia przesyłowo-odbiorcze.

Bardzo stary, bo datowany na pocz. XX wieku, młyn wodny Czarnów w Kamionce, jest nie użytkowany od wielu lat. Zbudowany z drewna i nie zabezpieczony, dość szybko niszczeje. Podwaliny są spróchniałe, bale ścian pojedzone przez drewnojady, więźba dachowa rozluźniona i zbutwiała, pokrycie dachowe z licznymi ubytkami. Pomimo złego stanu obiektu, można by było podjąć prace remontowe lub choćby zabezpieczające, aby ocalić rzadko już spotykany w regionie drewniany młyn wodny.

Interesujący i widoczny w miejscowym krajobrazie wiatrak w Chrominie, jest w coraz gorszym stanie. Wybudowany w 1868 roku, reprezentuje typ wiatraka koźlaka, posadowionego na potężnej podwalinie w kształcie równoramienego krzyża. Szkieletowa

konstrukcja jest rozluźniona, brak śmigów, deskowanie ścian ze znacznymi ubytkami, dach nieszczelny.

W nie najlepszym stanie jest też park dworski w Kamionce. Brak jest tu prowadzonych zabiegów pielęgnacyjnych, wiele drzew i krzewów posiada widoczne oznaki choroby. Kompozycja parku uległa zatarciu poprzez liczne samosiewy i dziko rosnące krzewy oraz chwasty. Alejki są niewidoczne, stawy zarośnięte. W południowej części parku została zlokalizowana betoniarnia, która ma wpływ na szybką degradację zieleni parkowej, zwłaszcza poprzez duże zapylenie środowiska cementem.

Większej dbałości wymaga też cmentarz w Borowiu, do złych praktyk należy likwidowanie starych form nagrobków, a zastępowanie ich nowymi zunifikowanymi nagrobkami z lastryka i kamienia, bez indywidualnego wyrazu. W tym miejscu należy podkreślić należyłą pielęgnację pomnika poświęconego żołnierzom polskim, zlokalizowanego na cmentarzu parafialnym. W ostatnim czasie został on pieczołowicie odrestaurowany. Niektóre obiekty ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków są źle eksponowane oraz niewłaściwie modernizowane poprzez stosowanie złych materiałów, a także obcych stylowo rozwiązań architektonicznych.

Nie budzi zastrzeżeń stan zachowania zespołu kościelnego w Borowiu. Prace remontowo-konserwatorskie zostały przeprowadzone, a dalsze są kontynuowane. Również będący w gestii Samorządu Gminy Borowie, zespół dworsko-parkowy w Borowiu, jest utrzymywany w należytym stanie. Dwór, po remoncie odzyskał dawną świetność, a w parku na bieżąco prowadzone są prace pielęgnacyjne. Zarówno odrestaurowany kościół, jak i budynek Urzędu Gminy z otaczającym parkiem, stały się wizytówkami nie tylko gminy Borowie, ale całego regionu.

Analiza mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń wynikających ze stanu dziedzictwa kulturowego została przedstawiona w tabeli nr 4.

Tabela nr 4

Analiza SWOT

<i>Mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego Gminy Borowie</i>	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY

<ul style="list-style-type: none"> - Posiadanie gminnej ewidencji zabytków - Dobra komunikacja z Warszawą i Siedlcami - Niski stopień zanieczyszczenia środowiska - Atrakcyjność turystyczna regionu, m.in. ze względu na rzekę Wilgę - Dobre warunki do rozwoju turystyki krajoznawczej i specjalistycznej: rowerowej, konnej i wodnej - kajakowej - Imprezy kulturowe i działający GOK z Gminną Izbą Pamięci w Lalinach - Organizacja festynów, turniejów i imprez - Znaczna ilość cennych historycznie i architektonicznie obiektów zabytkowych - Bogactwo dziedzictwa archeologicznego - Różnorodność zabytków i miejsc o charakterze historycznym, które stanowią bogate źródło dziedzictwa kulturowego dla regionu - Znaczne wartości niematerialne, m. in.: działalność Ludwiki z Załuskich Moszczyńskiej, społecznika Aleksandra Sasimowskiego oraz bitwy z czasu II wojny światowej - Wzrastający poziom wiedzy i promowanie tradycji i regionalizmu, - Aktywność władz samorządowych i silna promocja gminy jako ośrodka turystycznego, - Samorząd ma doświadczenie w pozyskiwaniu środków na opiekę nad zabytkami. 	<ul style="list-style-type: none"> - Niewystarczające nakłady finansowe na ochronę dziedzictwa kulturowego - Niewystarczająca informacja na temat istniejących zabytków na terenie gminy - Słaba infrastruktura turystyczna i niewystarczający poziom rozwoju bazy turystycznej - Niedostateczna liczba publikacji na temat dziedzictwa kulturowego gminy Borowie - Niewystarczająca promocja walorów kulturowych i wykorzystanie dóbr kultury dla rozwoju turystyki i agroturystyki - Niewystarczająca świadomość społeczna o konieczności należytej opieki nad zabytkami - Duży koszt rewaloryzacji zabytków i brak środków finansowania tego rodzaju zadań, - Słaba promocja oraz edukacja dotycząca walorów środowiska kulturowego - Słaba infrastruktura turystyczna - Niska świadomość społeczna o prawnych zobowiązaniach właścicieli do należytego utrzymania obiektów zabytkowych.

SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> - Możliwość ochrony dziedzictwa zapisami miejscowego planu rewitalizacji - Działalność na terenie powiatu Lokalnej Grupy Działania Forum Powiatu Garwolińskiego - Możliwość otrzymania dofinansowania ze środków krajowych i zagranicznych - Położenie przy ważnej drodze krajowej: Wilga – Łuków - Korzystne warunki dla rozwoju turystyki ze względu na zasób wartości dziedzictwa i krajobrazu kulturowego - Rosnące zapotrzebowanie na turystykę na obszarach położonych niedaleko aglomeracji miejskich (Garwolin, Warszawa) - Wzrost zainteresowania aktywnym wypoczynkiem i agroturystyką - Budowa baz turystycznych w oparciu o obiekty i obszary historyczne - Wzbogacenie tras turystycznych i szlaków o miejsca i obiekty zabytkowe - Prezentacja dziedzictwa kulturowego przy wykorzystaniu technik informatycznych oraz ich publikacja w Internecie - Uwzględnienie potrzeb ochrony zabytków w opracowaniach planistycznych dotyczących zagospodarowania przestrzennego gminy - Rozwój inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. 	<ul style="list-style-type: none"> - Niedostateczne środki na ochronę i renowację zabytkowych obiektów - Niskie wykorzystanie środków unijnych ze względu na konieczność nakładów własnych - Silna konkurencja na rynku turystyki ze strony Garwolina - Pogarszający się stan zabytków przemysłowych spowodowany ich nie użytkowaniem - Postępująca degradacja zabytków drewnianych - Braki w edukacji kulturowej oraz niedostateczna świadomość wartości zasobów kulturowych - Trudny dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania opieki nad zabytkami.

7. Założenia programowe

7.1. Priorytety w zakresie opieki nad zabytkami Gminy Borowie

Na podstawie analizy szans i zagrożeń występujących w otoczeniu oraz mocnych i słabych stron Gminy w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego, określono następujące priorytety działań w zakresie opieki nad zabytkami.

1. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz popularyzacja, promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej.
2. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego gminy.
3. Zwiększenie atrakcyjności turystycznej gminy w oparciu o dziedzictwo kulturowe oraz wartości krajobrazowe i przyrodnicze

7.2. Kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami

Opieka nad zabytkami stanowi jeden z obszarów działania dla władz lokalnych. Jako kierunki działań realizacji Programu opieki nad zabytkami Gminy Borowie w ramach przyjętych priorytetów uznano:

1. Prowadzenie Gminnej Ewidencji Zabytków
2. Popularyzacja, promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej.
3. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego
4. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania
5. Poprawa jakości infrastruktury służącej funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki i rekreacji
6. Wyznaczanie tras i szlaków turystycznych z uwzględnieniem najciekawszych obiektów zabytkowych gminy
7. Utworzenie systemu informacji turystycznej.

Priorytet I:

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz popularyzacja, promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej

Kierunki działania	Zadania
Prowadzenie Gminnej	• prowadzenie monitoringu i weryfikacji oraz aktualizacji

Ewidencji Zabytków	<p>Gminnej Ewidencji Zabytków,</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uzupełnianie informacji w kartach adresowych zabytków, • Współpraca z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków przy aktualizowaniu GEZ, • Dokumentowanie obiektów planowanych do wyłączenia z GEZ wymaganymi kartami ewidencyjnymi.
Popularyzacja, promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej	<ul style="list-style-type: none"> • Wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez organizację zajęć na temat zabytków, ich roli oraz wartości z punktu widzenia historii i współczesności celem kształtowania regionalnej tożsamości kulturowej, • Organizowanie imprez plenerowych promujących zabytki położone na terenie gminy • Rozwijanie działalności wystawienniczej powiązanej z zabytkami Gminy i ich historią • Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych • Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym opracowań historycznych, folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy • Opracowanie internetowej Mapy Zabytków Gminy • Aktualizacja internetowej bazy danych o obiektach posiadających wartość zabytkową znajdujących się na terenie gminy • Wykorzystanie imprez masowych organizowanych w gminie oraz innych okazji budzących zainteresowanie mediów do promocji dziedzictwa kulturowego

Priorytet II:

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego gminy.

Kierunki działania	Zadania
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	<ul style="list-style-type: none"> • Opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, szczególnie obszarów o dużym nasyceniu stanowiskami archeologicznymi • Wdrażanie zapisów programów rewitalizacji, studiów historyczno-urbanistycznych, katalogów typu zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego w realizacji zagospodarowania przestrzennego gminy (w tym w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego) • Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną ustaloną w planach zagospodarowania przestrzennego • Ochrona panoram oraz przedpoli widokowych miejscowości o wartościach kulturowych
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	<ul style="list-style-type: none"> • Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków. • Zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja nie użytkowanych obiektów zabytkowych do nowych funkcji • Rewaloryzacji obszarów i obiektów zabytkowych • Zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych)

Priorytet III:

Zwiększenie atrakcyjności turystycznej gminy w oparciu o dziedzictwo kulturowe oraz wartości krajobrazowe i przyrodnicze

Kierunki działania	Zadania
--------------------	---------

<p>Poprawa jakości infrastruktury służącej funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki i rekreacji</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Stworzenie korzystnych warunków dla działalności prywatnych inwestorów branży hotelarsko-gastronomicznej oraz turystycznej • Określenie zasad i konsekwentne ich wdrażanie w zakresie umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych • Dbanie o efektowny wygląd i odpowiednią aranżację przestrzeni publicznej w otoczeniu obiektów zabytkowych • Iluminacja najcenniejszych zabytków • Wspieranie działalności gospodarstw agroturystycznych • Tworzenie zaplecza turystycznego miejscowości (pensjonaty, zajazdy, bary, restauracje, kawiarnie)
<p>Wyznaczanie tras i szlaków turystycznych z uwzględnieniem najciekawszych obiektów zabytkowych gminy</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Utrzymanie istniejących ścieżek rowerowych i szlaków turystycznych • Stworzenie nowych szlaków turystycznych pieszych, rowerowych, konnych, tras i ścieżek dydaktycznych wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego gminy
<p>Utworzenie systemu informacji turystycznej</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Stworzenie systemu informacji wizualnej w formie tablic informacyjnych dot. najważniejszych obiektów historycznych i przyrodniczych znajdujących się na terenie gminy • Opracowanie tablic informacyjnych dotyczących szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych i tras rowerowych wyznaczonych na terenie gminy • Opracowanie przewodnika turystycznego uwzględniającego krajobraz kulturowy i przyrodniczy gminy • Opracowanie folderów, informatorów i innych wydawnictw na temat dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego gminy

8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

W celu realizacji niniejszego programu opieki nad zabytkami gminy Borowie, wykorzystane zostaną następujące kategorie instrumentów:

1) instrumentów prawnych, dzięki którym realizacja zadań przez Wójta Gminy Borowie z zakresu dotyczącego ochrony dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie w oparciu o przepisy:

- Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r., poz. 2067.)
- Ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2017 r., poz. 519)
- Ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2017, poz. 1073)
- Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2018 r., poz. 142)
- Ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2018 poz. 121)
- Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2018 r., poz. 650)
- Dokumentów wydawanych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, wynikających z przepisów ustawowych.

2) instrumentów finansowych, dzięki którym realizacja zadań przez Wójta Gminy Borowie z zakresu dotyczącego ochrony dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie poprzez:

- korzystanie z przepisów ustawy z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym (Ustawa dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o podatku rolnym, ustawy o podatkach i opłatach lokalnych oraz ustawy o podatku leśnym Dz. U. 2018, poz. 1588) zwalniającej od podatku rolnego: grunty wpisane do rejestru zabytków, pod warunkiem ich zagospodarowania i utrzymania zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- korzystanie z przepisów ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Ustawa dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o podatku rolnym, ustawy o podatkach i opłatach lokalnych oraz ustawy o podatku leśnym Dz. U. 2018, poz. 1588) zwalniającej z podatku od nieruchomości: budynki i grunty wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na

prowadzenie działalności gospodarczej, w oparciu o ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r., poz. 2067).

- korzystanie z przepisów ustawy z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadku i darowizn (Dz. U. z 2015 r., poz. 86) ustalającej: zwolnione od podatku jest nabycie spadku zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, jeżeli nabywca jest zaliczany do I lub II grupy spadkowej oraz zabezpiecza je i konserwuje zgodnie z obowiązującymi przepisami. Zwolnienie od podatku przysługuje też w przypadku nabycia spadku zabytków ruchomych i kolekcji wpisanych do rejestru zabytków.
- rozważenie wprowadzenia ulg podatkowych dla właścicieli obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, warunkowane właściwym utrzymywaniem tych obiektów.
- finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy.
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich.
- rozważenie uchwalania dotacji dla właścicieli i posiadaczy obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków na realizację prac remontowo-konserwatorskich.
- korzystanie z formy współpracy między podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym, w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP), poprzez dzielenie ryzyka, wspólne korzystanie ze specjalistycznej wiedzy sektora prywatnego lub dodatkowego źródła kapitału. Zastosowanie formuły PPP umożliwia podział kosztów i ryzyka pomiędzy partnera publicznego i prywatnego, ułatwia realizację spraw administracyjno-proceduralnych. Dzięki szerszej ofercie zwrotnych instrumentów finansowych (m.in. pożyczek, poręczeń) będzie można wesprzeć więcej projektów realizowanych przez małe i średnie przedsiębiorstwa.

Nadal finansowane będą inwestycje w ochronę środowiska i energetykę, także projekty m.in. z dziedziny kultury, zatrudnienia, edukacji czy przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Wsparcie otrzymają projekty związane z kompleksową rewitalizacją (w tym rewitalizacją społeczną), ekologicznym transportem, gospodarką niskoemisyjną.

3) instrumentów koordynacji, dzięki którym realizacja zadań przez Wójta Gminy Borowie z zakresu dotyczącego ochrony dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie poprzez:

- realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich i powiatowych strategiach, programach ochrony środowiska;
- współpraca z organizacjami i związkami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- współpracę z Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków – Delegatura w Siedlcach w odniesieniu do wszelkich działań podejmowanych przez samorząd gminy Siedlce dotyczących zagadnień z zakresu szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego istniejącego na obszarze gminy.

4) instrumentów społecznych, dzięki którym realizacja zadań przez Wójta Gminy Borowie z zakresu dotyczącego ochrony dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie poprzez:

- działania edukacyjne promocyjne
- współdziałanie z organizacjami społecznymi
- działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

5) instrumentów kontrolnych, dzięki którym realizacja zadań przez Wójta Gminy Borowie z zakresu dotyczącego ochrony dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie poprzez:

- bieżącą aktualizację gminnej ewidencji zabytków
- monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Wójt ma obowiązek sporządzania, co dwa lata sprawozdań z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawiania go do akceptacji przez Radę Gminy. Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca:

- wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami,
- efektywność ich wykonania.

W celu efektywnego monitorowania przyjęto wskaźniki służące ocenie wdrażania Programu opieki nad zabytkami gminy Borowie:

- Liczba zweryfikowanych kart adresowych gminnej ewidencji zabytków.
- Liczba wykonanych kart ewidencyjnych dla obiektów planowanych do wyłączenia z Gminnej Ewidencji Zabytków.
- Poziom określony procentowo objęcia wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego.
- Liczba obiektów w otoczeniu których stworzono odpowiednią aranżację przestrzeni publicznej oraz zastosowano odpowiednie podświetlenie.
- Liczba obiektów poddanych odbudowie, rewaloryzacji lub konserwacji.
- Liczba obiektów, w których założono instalacje zabezpieczające przed pożarem i kradzieżą.
- Liczba zajęć w przedszkolach i szkołach przeprowadzonych na temat zabytków.
- Liczba uczestników lub konkursów, wystaw i innych działań dotyczących dziedzictwa i tradycji.
- Liczba tablic i plansz informacyjnych dotyczących najważniejszych obiektów historycznych i przyrodniczych z terenu gminy.
- Liczba tablic informacyjnych dotyczących ścieżek dydaktycznych i tras rowerowych.
- Liczba obiektów ujętych w internetowej bazie danych.
- Liczba audycji radiowo-telewizyjnych i materiałów prasowych popularyzujących dziedzictwo kulturowe.
- Liczba imprez wykorzystanych do promocji dziedzictwa kulturowego.
- Liczba przewodników, folderów i innych wydawnictw na temat dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.

10. Źródła finansowania realizacji Programu

Zasady finansowania opieki nad zabytkami, zostały określone w zapisach art. 71 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.

Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.

Zgodnie z zapisem art. 73 osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna będąca posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru zabytków albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie może ubiegać się o dotacje celową z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku.

Natomiast właściciele zabytków nie wpisanych do rejestru mogą skorzystać z dotacji np. na remonty czy prace konserwatorskie w ramach funduszy lub programów związanych z obecną funkcją budynków i miejsc, realizując projekty bezpośrednio nie związane z ochroną zabytków. Dotyczy to głównie placówek oświatowych (szkoły, przedszkola, biblioteki) lub związanych z turystyką i ulokowanych w obiektach zabytkowych. Środki przeznaczone na ochronę zabytków pochodzić mogą z budżetów jednostek samorządów terytorialnych, środków prywatnych, budżetu państwa lub funduszy europejskich.

O dofinansowanie prac obiektów zabytkowych położonych na terenie gminy Borowie można ubiegać się z następujących źródeł:

Źródła krajowe:

- Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego: Dziedzictwo kulturowe – Ochrona Zabytków ((Informacja dostępna jest na stronie internetowej: www.mkidn.gov.pl)
- Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego: Dziedzictwo kulturowe – Wspieranie działań muzealnych (Informacja dostępna jest na stronie internetowej: www.mkidn.gov.pl)
- Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego: Dziedzictwo kulturowe – Kultura ludowa i tradycja (Informacja dostępna jest na stronie internetowej: www.mkidn.gov.pl)
- Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego: Dziedzictwo kulturowe – Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą (Informacja dostępna jest na stronie internetowej: www.mkidn.gov.pl)
- Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego: Dziedzictwo kulturowe – Ochrona zabytków archeologicznych (Informacja dostępna jest na stronie internetowej: www.mkidn.gov.pl)

- Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego: Dziedzictwo kulturowe – Miejsca Pamięci Narodowej (Informacja dostępna jest na stronie internetowej: www.mkidn.gov.pl)
- Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego: Kultura Cyfrowa (Informacja dostępna jest na stronie internetowej: www.mkidn.gov.pl)
- Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (Informacja dostępna jest na stronie internetowej: www.mkidn.gov.pl)
- Dotacje Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (Informacja dostępna jest na stronie internetowej: www.mwkz.pl)
- Dotacje Województwa Mazowieckiego (Informacja dostępna jest na stronie internetowej: www.mazovia.pl)
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie (Informacja dostępna jest na stronie internetowej: www.wfosigw.pl)
- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji – Fundusz Kościelny (Informacja dostępna jest na stronie internetowej: www.gov.pl/web/mswia/fundusz-kościelny)
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów, obsługiwany przez Bank Gospodarstwa Krajowego (Informacja dostępna jest na stronie internetowej: www.mir.gov.pl i www.bgk.com.pl) oraz <https://www.bgk.pl/osoby-fizyczne/fundusz-termomodernizacji-i-remontow/>

Źródła zagraniczne:

- Źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych:

- Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego (Informacja dostępna jest na stronie internetowej: www.mazovia.eu oraz <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl>)
- Program INTERREG Europa 2014 - 2020 (Informacja dostępna jest na stronie internetowej: www.ewt.gov.pl)
- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko (Informacja dostępna jest na stronie internetowej: <https://www.pois.gov.pl> oraz www.nfosigw.gov.pl)
- Program Polska Cyfrowa (Informacja dostępna jest na stronie internetowej: www.polskacyfrowa.gov.pl oraz www.funduszeuropejskie.gov.pl)

- Źródła poza unijne:

- Norweski Mechanizm Finansowy oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (Informacja dostępna jest na stronie internetowej: www.eog.gov.pl)

11. Realizacja i finansowanie przez Gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Prace konserwatorskie i remontowo – budowlane zabytków wpisanych do rejestru zabytków, mogą być dofinansowane z różnych źródeł i przez różne podmioty. Zabytki wpisane do rejestru zabytków stanowią zaledwie niewielką część wszystkich zabytków znajdujących się na terenie gminy Borowie. To obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków w głównej mierze kształtują krajobraz kulturowy gminy. Są wśród nich obiekty o znacznych walorach historycznych, architektonicznych i estetycznych.

Należy dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytkowych obiektów, jak i całej przestrzeni publicznej, pozytywnie wpływał na jakość życia mieszkańców. Ważne też jest aby wygląd obiektów z obszaru gminy podkreślał bogatą historię, osiągnięcia architektoniczne i urbanistyczne z tego terenu, a turystów i gości przyciągał do częstych odwiedzin oraz zachęcał do dłuższych pobytów w gminie Borowie. Można to osiągnąć, m. in. poprzez podejmowanie zadań nakreślonych w Programie opieki nad zabytkami, w tym prac remontowo-konserwatorskich.

Na prace z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, z budżetu Gminy Borowie mogą zostać udzielone dotacje na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych przy zabytkach nieruchomych, ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków, znajdujących się na terenie gminy Borowie.

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować nakłady konieczne na:

- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie elewacji, z uwzględnieniem charakterystycznych dla tego zabytku detali architektonicznych (cokołów, gzymsów, lizen, pilastrów, fryzów, attyk, sterczyn, balkonów, boniowań, frontonów, balustrad, portali, obramowań drzwi i okien, itp.)
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej;
- wymiana pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;

- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- wykonanie instalacji przeciwpożarowej i odgromowej.
- wykonanie karty zabytku nieruchomego nie wpisanego do rejestru zabytków, który przeznaczony jest do wyłączenia z Gminnej Ewidencji Zabytków.

Uprawnionymi do ubiegania się o dotacje są wszystkie podmioty, które są właścicielem, użytkownikiem wieczystym lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru, bądź posiadają taki zabytek w trwałym zarządzie.

Z budżetu Gminy Borowie mogą być udzielane dotacje celowe na dofinansowanie prac lub robót przy zabytkach nieruchomych, jeżeli zabytek ten spełnia następujące kryteria:

- zabytek znajduje się na terenie gminy Borowie,
- jest ujęty w gminnej ewidencji zabytków gminy Borowie.

Dotacja może być udzielona na sfinansowanie prac lub robót budowlanych przy zabytku, które wnioskodawca zamierza wykonać w roku złożenia wniosku o udzielenie dotacji albo w roku następnym.

Dotacja z budżetu Gminy Borowie może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

W przypadku zdarzeń losowych (np. pożar, huragan) gdy sytuacja wymaga niezwłocznego podjęcia prac lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót budowlanych.

Dotacja z budżetu Gminy Borowie może być udzielona po wykonaniu prac lub robót i zweryfikowaniu zakresu przeprowadzonych prac lub robót.

W przypadku gdy beneficjent na prace lub roboty budowlane przy zabytku otrzymuje również inne środki publiczne, kwota dotacji przyznanej z budżetu Gminy Borowie wraz z kwotami przyznanych na ten cel innych środków publicznych nie może przekraczać 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. Wysokość środków na dotacje w budżecie Gminy Borowie, ustalana jest corocznie. Środki w budżecie rocznym zabezpieczone będą na podstawie złożonych wniosków.

Spis tabel

1. Tabela nr 1. Wykaz obiektów z terenu gminy Borowie wpisanych
do rejestru zabytków nieruchomych województwa mazowieckiego.
2. Tabela nr 2. Wykaz obiektów z terenu gminy Borowie wpisanych
do rejestru zabytków ruchomych województwa mazowieckiego.
3. Tabela nr 3. Wykaz pomników przyrody z terenu gminy Borowie
wpisanych do rejestru województwa mazowieckiego.
4. Tabela nr 4. Analiza SWOT. Mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia w odniesieniu
do dziedzictwa kulturowego Gminy Borowie.

Załączniki

1. Wykaz obiektów ujętych w wojewódzkiej i Gminnej Ewidencji Zabytków gminy Borowie.

Opracowanie:

mgr Cezary Ostas

PRZEWODNICZĄCA
RADY GMINY
Alicja Szanławska
Alicja Szanławska